

ADB-tekniken och den Allmänna försäkringen

Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i
Stockholm den 12 februari 2008

—

Julia Peralta (red.)

Stockholm 2008

Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria
Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad
Kungl. Tekniska högskolan
100 44 Stockholm

Working Papers from the Division of History of Science and Technology

TRITA/HST 2008/16

Redaktör: Thomas Kaiserfeld och Ingemar Pettersson.

ISSN 1103-5277

ISRN KTH/HST/WP 2008/16-SE

ISBN 978-91-7415-045-2

Omslagsbilderna visar seminariets deltagare. Överst från vänster: Einar Sein, Håkan Persson, Dag Osterman, Erik Granström, Sture Wallmon, Olof Bergvall, K-G Scherman, Åke Sällvin, Magnus Svantesson och Olli Aronsson. Nederst till vänster: Olof Bergvall och K-G Scherman. Nederst till höger: Dag Osterman och Erik Granström.

Fotograf: Ellinor Algin, Tekniska museet.

Tryck: Universitetsservice US-AB, Stockholm 2008

Abstract

The witness seminar "ADB-tekniken och den Allmänna försäkringen" was held at Tekniska museet [The National Museum of Science and Technology] in Stockholm on 12 February 2008 was led by Olli Aronsson. The ambition to discuss the factors that had the greatest impact on the use of IT in the Swedish Social Security administration during 1960–1990, what was achieved and which were the results of the use of IT. The panel consisted of former senior managers from the Swedish Social Security Agency and from the Swedish Agency for Public Management. These two agencies were very much involved during these three decades in the IT development process. Several new on-line applications were introduced from 1973 i.e. old age pensions, health insurance, child allowance, etc. The large business volumes forced the social security administration to develop its own software for database management, transactions processing and network management that were in the frontline of what the IT industry could develop in these years. The risks involved in such parallel development were underestimated but luckily enough, systems were delivered on time. During the 1980s a lot of investigations were made concerning how to decentralize the system structure. None of those ideas were realized. The effects of the use of IT in the social insurance were that IT proved to be an enabler for fast decided social insurance reforms made by the politicians in the 1970s. In cases like the child allowance the centralized systems proved to reduce false double payments. Staff could also be reduced significantly when applications for the allowances were avoided by new effective data routines between the national registrations system and the social security systems. Since the structure of the systems created in the 1970s were more or less the same over 20 years the economics of the systems were profitable. Due to the organizational structure in the social insurance during this period with a central governmental social security agency and independent regional social security organizations, the full potential of the rationalization was hard to achieve.

Förord

Vittnesseminariet ”ADB-tekniken och den Allmänna försäkringen” ägde rum vid Tekniska museet i Stockholm den 12 februari 2008 och arrangerades inom ramen för projektet ”Från matematikmaskin till IT” som är ett samarbete mellan Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria vid KTH, Dataföreningen i Sverige och Tekniska museet. Det redigerade transkriptet är fackgranskat av Olli Aronsson. Originalinspelningen finns tillgänglig på Tekniska museet i Stockholm. Seminariet finansierades med bidrag från Riksbankens Jubileumsfond samt Stiftelsen Marcus & Amalia Wallenbergs minnesfond.

Deltagare: Olli Aronsson (moderator), Olof Bergvall, Erik Granström, Dag Osterman, Håkan Persson, K-G Scherman, Einar Sein, Magnus Svantesson, Åke Sällvin och Sture Wallmon.

Övriga närvarande vid seminariet: Lena Bellander, Ewa Carlsson, Anders Dager, Göran Ernmark, Adriana Lender, Rune Odin, Rudi Olsson, Gert Persson, P-O Persson, Sven-Olof Sandström och Jöran Wester.

ADB-tekniken och den Allmänna försäkringen

Olli Aronsson:¹ Tack så mycket. Ni är alla varmt välkomna till det här seminariet, dess syfte är ju då belysa IT inom allmän försäkring under -60, -70 och 80-talen. Jag heter Olli Aronsson och skall vara moderator här. Jag var utlånad under sju års tid från Statskontoret på sin tid, till allmän försäkring, jag jobbade med IT. Vad jag minns av den tiden var att det var mycket hårt jobb. Kvällstid blev normaltid, men det var mycket glatt humör också. Jag hoppas att det skall prägla den här dagen också med dessa vittnesgilla personer från den tiden. Skall komma tillbaks till att var och en får presentera sig. Det här är, som sades tidigare då, det tredje seminariet vad gäller offentlig IT och vi har lagt upp det så att vi skall försöka börja med, per epok, 60-tal, 70-tal, 80-tal, att belysa, vad var det som drev den här utvecklingen, vilka faktorer låg bakom att det kom till över huvud taget, IT-lösningar. Sedan också kort, vad vi åstadkom under den här tiden och gärna också en bit vad gäller tekniken, för den är också viktig här. Vad var det för teknik? Hur gjorde vi det här, det hela? Och sedan en fjärde del som berör effekter. Vad åstadkom vi för effekter av det här jobbet som var tungt och intensivt under de här åren? Blev det som vi hade hoppats? Fick vi fram rationalisering? Blev våra uppdragsgivare nöjda med hela, det vill säga, politikerna i slutändan? Och en del andra aspekter som vi skall ta och belysa. Det är alltså det upplägg som jag har kommunicerat med er om, per mejl här under de här veckorna som har föregått. Men det är klart att ni har rätt att ta upp vilka andra aspekter ni vill på det här, så att jag låter inte det vara alltför styrande. Sedan tänkte jag också faktiskt runda av med att: nu har vi blivit så kloka efter allt detta hårda arbete, så om ni tittar lite grann tillbaka och ser, vad hade vi kunnat göra lite bättre?, eventuellt på ett annat sätt?, om vi hade haft den erfarenhet och klokskap som vi idag har fått. Det kan ju vara intressant att höra, era egna eftermälen kring vad ni själva har gjort, som slutpunkt på det hela. Jag vill också kanske lite grann ytterligare notera att av de eldsjälur som PO Persson nämnde så är Julia Peralta här, hon är ekonomie doktor, så vi har kvalificerat stöd här, att hålla ihop det här gänget, att hålla ordning på oss och att materialet har god vetenskaplig klass och kommer fram i tid. Tack för det Julia.

Då skall jag börja med mig själv med en kort presentation. Och vi tar ungefär fem minuter max per person, sådant som har bäring på kanske det jobb jag håller på med inom allmän försäkring. Civilekonom i botten från Handels i Stockholm. Jobbade under fem år som säljare för Bull General Electric. Så jag har sett både den sidan av det hela och även användandet av de här datorerna. Sedan var jag under 10 års tid, organisationsdirektör, projektledare i Statskontoret. Jag satt faktiskt bara tre månader på Statskontoret och resten satt jag hos kunderna, det vill säga så sju år hos RFV² och tre år på Skatteverket, i två projekt varav det ena var det här RAFA-projektet³, ”Rationalisering av den Allmänna Försäkringens Administration”. Den andra var ”Rationaliserad Skatteförvalt-

¹ Olli Aronsson, f. 1936, reservofficersutbildning i marinen 1956–1958, examen från Handelshögskolan i Stockholm 1962. Aronsson har arbetat som stordatorsäljare för Bull-General Electric 1962–1967, organisationsdirektör vid Statskontoret 1967–1977, IT-chef hos försäkringsbolaget Trygg-Hansa 1977–1980 och hos Skandia under åren 1980–1991. Därefter var han samordningsansvarig för Skandia Nordens IT-verksamhet under 5 år och drev egen konsultverksamhet 1996–2001, primärt inom försäkringsområdet. Olli Aronsson medverkade också under 1970- och 1980-talen i styrelserna för Riksdatabundet Sverige och Dataföreningens Stockholms krets.

² RFV, Riksförsäkringsverket.

³ RAFA, Rationalisering av den Allmänna Försäkringens Administration.

ning”⁴, hos Skatteverket. Data- eller IT-chef på Trygg Hansa i tre år i slutet på 70-talet. Samma jobb i Skandia i drygt 10 år fram till -91 och sedan var jag då ansvarig för IT-verksamheten på Skandia Norden under fem år. Och det är kort min bakgrund. Jag tänkte också göra vissa utvecklingar, paralleller kanske, mot vad som hände inom privat försäkring under den här perioden, det kommer jag att prata om. Då tänkte jag att Einar Sein skulle börja och berätta om sin bakgrund.

Einar Sein:⁵ Jaha ja. Är det bara för att jag är 60-talare? Jag anställdes alltså på verket 1965. Som amanuens på M-byrån⁶ som det hette. Det var så att M-byrån var missnöjd med statistikleveranserna från Tekniska Byrån⁷ på datasidan, så de skickade mig och en kille till på kurs i Autokoder⁸. När vi kom tillbaka fick vi praktisera på Tekniska Byrån och för min del så fann jag det väldigt trevligt, och blev kvar där. Jag kom alltså in mitt i -65, alltså var systemet som då rullade utvecklat och klart, ja klart var det ju inte, men utvecklat var det ju i alla fall. Men jag tänkte egentligen tala om att min utbildning i data-branschen är ett betyg i numerisk analys. Det var den utbildning som fanns att tillgå på högskolorna på den tiden. Det var mycket intressant i och för sig med Runge-Kutta metod⁹ och lite transportproblem, men inte var det mycket data. Men lite var det, FORTRAN¹⁰ var det och det har jag aldrig använt. Alltså så började jag som programmerare på verket -65, höstkanten någon gång och det första jobb jag fick göra, det var att skriva kontrolluppgifter för pensionärerna. M-byrån fick nytta av mig på det sättet att jag blev statistikgrupp på Tekniska Byrån och utvecklade all statistik som de presenterade. Så småningom så kom det in andra personer, bland annat Dag, som tog över en del av min verksamhet och jag blev någon sorts halvchef där, vilket var lite pinsamt egentligen, tyckte jag, men så var det. Men så kom RAFA in i bilden. Och då blev vi samordnade med RAFA, på Villagatan på Östermalm, vilket var en väldigt vacker tanke. Men för min del var det inte speciellt gångbart för att jag var tvungen att gå tillbaka till Engelbrektsgratan minst en gång om dagen för att reda ut saker och ting.¹¹ Så att jag gjorde inte så mycket nytta inom RAFA, det vill jag inte påstå, men det fanns mina medarbetare som gjorde. Därefter så kom det ju ett beslut om utlokalisering av vår verksamhet till Sundsvall. Eftersom jag var lite originell av mig och ville jag gärna bort från Stockholmstrakten, så sökte jag som driftschef i Sundsvall och bytte alltså ämnesområde. Och det var jag i ett antal år där uppe och sedan blev jag någon annan slags chef, jag tror det var systemchef

⁴ RS-projektet, Rationaliserad skatteadministration.

⁵ Einar Sein, f. 1937, fil.kand. med inriktning i matematik, statistik, teoretisk fysik och numerisk analys vid Uppsala universitet, 1965. Han anställdes vid Riksförsäkringsverkets Matematisk-statistiska byrån som amanuens 1965. Efter utbildning i Autocoder på IBM började Einar Sein arbeta vid Tekniska byrån som programmerare och systemerare fram till 1972. Då Riksförsäkringsverkets nya ADB-enhet skulle utlokaliseras till Sundsvall blev han driftchef och arbetade kvar inom myndigheten med olika befattningar fram till 1994 då han gick i pension.

⁶ M-byrån, Matematisk-statistiska byrån på Adolf Fredrik kyrkogatan.

⁷ Tekniska byrån, Riksförsäkringsverkets dataenhet.

⁸ Autokoder, ett maskinnära programmeringsspråk.

⁹ Runge-Kutta metod, en mängd olika numeriska metoder som de tyska matematikerna, Carl Runge och Martin Wilhelm Kutta har utvecklat.

¹⁰ FORTRAN, förkortning för Formula Translation, ett programspråk för teknisk-vetenskaplig databehandling som konstruerades av John Backus på IBM och började användas tidigt 1957 för IBM 704. FORTRAN räknas som det första högnivåspråket och det vann snabbt stor spridning. Paul E. Ceruzzi, *A History of Modern Computing* (Cambridge, Mass., 1998), s. 90f.

¹¹ Engelbrektsgratan syftar på Tekniska byrån, vilken var lokaliserad där.

och sedan blev jag förvaltningschef och sedan var jag less på att vara chef och höll på med säkerhet. Men utvecklingsidan, den lämnade jag alltså mycket medvetet 1972 och det firade jag med att skriva mitt sista program med autokoder som blev det bästa program jag har skrivit för jag lade ner all den kunskap jag hade, i det programmet, som inte var mycket värt i och för sig, programmet vill säga, för det var ett enkelt program. Jag slutade på verket 1994, sedan dess har jag varit en lycklig pensionär.

Olli Aronsson: Ja. Tack skall du ha, vi återkommer till dig, framför allt när det gäller att belysa 1960-talet. För att jag tror du är den ende här i gänget som har någotsånär grepp om vad som hände inom IT på RFV på den tiden. Håkan Persson har en liten annorlunda bakgrund. Varsågod.

Håkan Persson:¹² Tack. Jag slutade, tog min examen på KTH i början på 1970, började då på dåvarande Bull General Electric, tror jag det hette, som sedan bytte namn ett antal gånger, vi kan förenkla och kalla det för Bull. Ett begrepp. Efter något år så blev jag tillfrågad om jag ville gå in i RAFA-projektet som Olli nyss nämnde, som teknisk stöd-gubbe och även om jag var intresserad av att flytta till Sundsvall, för att då var det klart att flytt-lasset skulle gå dit om något år. Så jag satt och var allmänt tekniskt stöd då till projektet, i den nya hårdvaru- och mjukvarumiljön något år på Nybrogatan och sedan så flyttade jag till Sundsvall och bodde där något år och var platsrepresentant där och igen sådan där allmän stöd-gubbe. Sedan blev jag återkallad till Stockholm av Bull och jag trivdes så bra i Sundsvall så jag sökte anställning vid RFV och flyttade tillbaka våren -75. Var RFV tro-gen i cirka sju år och började i pensionsgruppen, alltså utvecklingsgruppen för pension som jag ledde. Jag var väl den som var kanske minst skickad att syssla med pensionering, men lite teknik kunde jag ju. Sedan hamnade jag på tekniksidan, teknikenheten, system-programmeri och sådana saker, ett par år. Det var ju lite närmare min kunskapsbank. Och sedan avslutade jag de här åren i Sundsvall med att vara chef för planeringsenheten. Det var alltså inte daglig planering utan det var medellång och lång planering och hade då också nöjet att tillsammans med bland annat Sture Wallmon här, jobba i ett utvecklings-sekretariat för ALLFA-utredningen,¹³ parlamentarisk utredning som Fälldin¹⁴ 1 tillsatte då, i slutet på 70-talet. Vi återkommer säkert till ALLFA sedan. Våren -82 så lockades jag tillbaka till Bull och blev sedan engagerad i ett upphandlingsprojekt när RFV då ytterligare en gång skulle välja leverantör, ett lite lätt incestuöst förhållande kan man tycka kanske. Bull vann den där upphandlingen och sedan jobbade jag med att byta hårdvara och mjukvara i Sundsvall som Bulls projektledare under ett par år. Och sedan gick jag över till, ja olika linjechefsbefattningar om Bull och sista kontakten med RFV var väl någon

¹² Håkan Persson, f. 1943, civ.ing. elektrolinjen KTH 1970. Han anställdes 1970 i Bull General Electric, sedermera Honeywell Bull, fortsättningsvis benämnt Bull. 1971–1974 knuten till RAFA-projektet som tekniskt stöd. 1975–1982 anställd vid RFV:s ADB-enhet i Sundsvall i ett antal chefspositioner. 1982 återvände Persson till Bull och arbetade under ett antal år som linjechef inom företaget. 1993 övergick han till projektledning på heltid och fortsatte med detta inom Bull, Ericsson, Teleca och Softronic fram till pensioneringen 2007.

¹³ ALLFA-utredningen var en parlamentarisk utredning tillsatt av Fälldin 1-regeringen i mars 1977. Utredningen hade i uppdrag ”att utreda och lägga fram förslag om lämplig organisation av datordriften inom Riksförsäkringsverkets ansvarsområde för tiden efter år 1981”. Utredningens principförslag, ”Socialförsäkringens datorer” (SOU 1981:24) lämnades i mars 1981.

¹⁴ Thorbjörn Fälldin, f. 1926, Sveriges statsminister 1976–1978 och 1979–1982. Han var riksdagsledamot 1958–1964 och 1967–1985 samt Centerpartiets partiledare 1971–1985.

gång i början på 90-talet tror jag. Och sedan har jag sysslat med lite annat och jag har precis gått in i pensionslivet.

Olli Aronsson: Ja. Tack skall du ha. Dag, du har varit på flera verk.

Dag Osterman:¹⁵ Ja. Jag började i januari 1971 hos Einar och första jobbet jag fick där i autokoder, det var ju att titta på, vad sker med en dam när hon blir bebådad. Alltså vad händer med hennes lön ifrån det att hon får reda på det, till dess att hon föder barnet. Och det var väldigt klart att lönen höjdes ganska kraftigt faktiskt och det var det politikerna då ville se. När den och andra småjobb var klart fick jag glädjen att systemera och programmera Riksförsäkringsverkets första datoriserade ATP-prognos.¹⁶ Arbetet leddes av Tore Eriksen, som då var chef för verkets statistikavdelning, som ledde det jobbet. Han doktorerade sedan på den modell som prognosen byggde på. Jag hade lite tur där tycker jag, för att det jobbet pågick i ett och ett halvt år faktiskt. Vi fick nämligen köra på lördagar och söndagar. På den tiden så kunde datorerna endast köra ett jobb i taget. Det innebar att då pensionssystemet eller någon annan större körning pågick så var datorn inte tillgänglig. Vi fick ta nätter och sådant där och köra, om ni tänker att man med en gammal dator skulle beräkna pension, så skall man sortera alla åren och hitta de 15 bästa och så vidare och så vidare, så de här banden som var ett par band som vi körde, de gick med den här hastigheten ungefär, på lördagar och söndagar.¹⁷ Denna tid fanns inga operatörer i tjänst varför jag och CG Sjögren som också arbetade med prognosen själva fick sköta datorerna.

Men turen var alltså att när det här vart avslutat precis så satt jag helt utan jobb och fick då glädjen att gå in i RAFA-projektet och bland annat svara för att ta fram en systemhandbok. Konsult till det jobbet, som då skulle hjälpa oss med hur en systemhandbok skulle se ut, var PO Persson¹⁸ som hade erfarenheter ifrån SJ, har jag för mig. Handboken handlade initialt, inte om det ni tror att en systemhandbok handlar om, nämligen, hur projekt startas upp, rapporteras och så, utan det handlade istället om vilka hjälpmedel en programmerare kunde nyttja. Som kuriosa kan nämnas att man i handboken kunde se vad de olika registren hette, lösenord med mera, Motivet var att undvika misstag som att till exempel testa mot en produktionsdatabas.

¹⁵ Dag Osterman, f. 1941, fil.kand. i ADB, matematik och företagsekonomi. Osterman arbetade som systemman och programmerare vid RFV mellan 1971 och 1973. Vidare var han utredare vid RFV i Sundsvall, projektledare vid Statskontorets upphandlingsenhet där han bland annat ledde översyner bil- och körkortregistrens ADB-drift och senare också polisens ADB-drift. Dag Osterman var 1982–1991 försäljningschef för den statliga sektorn vid Sperry UNIVAC och försäljningsdirektör för öppna system Unisys. Som projektledare vid Skatteverket, 1995–2007 ansvarade han för projekt som avsåg samverkan med övriga myndigheter. Som exempel kan nämnas SHS-projektet som syftade till att skapa lösningar för informationsutbyte mellan myndigheterna och Samsprojekten som organiserades kring juridiska och tekniska lösningar för införande av en elektronisk id, den så kallade, e-legitimationen.

¹⁶ ATP betyder Allmän tilläggspension. ATP-systemet trädde i kraft 1960 och de första utbetalningarna gjordes 1963. En ATP-prognos var en prognos över vilken pension som en viss individ kunde räkna med att få – beroende på faktorer som tjänsteår, lön m.m.

¹⁷ Bearbetningen för att beräkna varje persons rätt till pension förutsatte bland annat att man först måste identifiera de 15 bästa inkomståren för varje pensionär, vilket innebar omfattande sorteringar. Enligt tillägg från Dag Osterman i brev 12/5 2008.

¹⁸ Per Olof Persson, civ.ing. och konsult, projektledare för Dataföreningens IT-historiska projekt.

Säkerhetsproblematiken och den diskussionen fanns egentligen inte alls. Jag kommer ihåg när Göran Ledell¹⁹, som då var min chef, och jag satt och diskuterade säkerheten i ATP-systemet, kom på den självklara idén att en kopia av registret borde förvaras på annan plats. Detta ledde till att en kopia regelbundet sändes till Stockholm eller någon annan stans, så det inte bara finns på ett ställe.

Jag flyttade alltså till Sundsvall då -73 och på den här planeringsenheten och stannade där i några år och kan väl säga det att till skillnad från Einar och dem så trivdes jag kanske inte så där jättebra i Sundsvall, utan jag längtade väl hem till Stockholm, så jag flyttade hem till Statskontoret och där jobbade jag i sju år. Först som projektledare på upphandlingssidan, men också jobbade jag med driftuppföljning, det vill säga, hur såg planeringssystemen ut för produktion på de här stora datacentralerna. Och hade jag kontakt bland annat med Riksförsäkringsverket då också. Efter de här åren på Statskontoret så blev jag leverantör i 12 år på Sperry UNIVAC²⁰. Och när det var slut, och det slutade väldigt hastigt, om jag säger så, återgick jag till Statsverket. -95 började jag på Skatteverket igen. Där hade jag också glädjen att inte ha något jobb, så jag fick jobba med något nytt och då fick jag alltså jobba för verksledningen i huvudsak med två frågor. Dels det första som hette spridnings- och hämtningssystem, det vill säga, samverkan med övriga myndigheter när det gäller, hur bär man sig åt för att byta information på ett enkelt och strukturerat sätt. Och sedan de sista fem åren med e-legitimation där. Det jag väl kan säga är att i bägge de fallen så var det en väldigt nära samverkan mellan Skatteverket och Försäkringskassan. Tack.

Olli Aronsson: Ja Erik, nu är det din tur.

Erik Granström:²¹ Min yrkesbana började inte på Socialförsäkring på en gång utan jag jobbade tre år på något som hette Matematiskstatistiska institutionen i Umeå. Där jag också hade läst i några år, matte, matematisk statistik. Och parallellt med mina tjänsteår där uppe så läste jag också någonting nytt som hette ADB. Det var väl en av de första utbildningarna som hölls i Umeå då. Lärde mig koda COBOL²², hjälpligt. Så dök det här upp med jobb, jag var lite trött på universitetslivet. Hade planer på att doktorera men tyckte det var lite trist och tråkigt så att jag sökte jobb i Stockholm på någonting som hette RAFA-utredningen. Och vart intervjuad bland annat av Olli. Vi var 10 stycken pro-

¹⁹ Göran Ledell, tidigare säkerhetsansvarig inom Riksförsäkringsverket och senare ansvarig för en säkerhetsenhet inom Statskontoret. Han har skrivit flera böcker om datasäkerhet och är kanske mest känd för att under många år från 1988 arrangerat den stora konferensen Sundsvall 42. Göran Ledell har också varit vd för MID Sweden information center.

²⁰ UNIVAC, förkortning för Universal Automatic Computer, konstruerades av ENIAC:s konstruktörer J. Presper Eckert och John Mauchly. Sommaren 1951 installerades den första UNIVAC-maskinen vid U.S. Census Bureau. Därmed inleddes en period av kommersiell försäljning av storskaliga datorer i USA. Ceruzzi, s. 27f.

²¹ Erik Granström, f. fil.kand. i matematik och matematisk statistik vid Umeå universitet 1970. Han arbetade som amanuens vid Matematiskstatistiska institutionen vid Umeå universitet 1969–1971. Mellan 1971 och 1973 arbetade han som programmerare i RAFA-utredningen. Vidare har Erik Granström haft en mängd olika befattningar inom Riksförsäkringsverket, bland annat som gruppchef för teknikenheten datakommunikation.

²² COBOL kom 1960. Samma år deklarerade det amerikanska försvarsdepartementet att det inte skulle införskaffa eller hyra maskiner som inte kunde hantera språket. Detta ledde till att COBOL blev ett av de första programspråken som kunde köras på olika maskiner med samma resultat. COBOL fick stor spridning och var vid 1960-talets slut och under 1970-talet ett av de mest använda programspråken. Paul Ceruzzi, (Cambridge, Mass., 1998), s. 91f.

grammerare som skulle tas in där och för att bygga upp det här systemet som sedermera skulle startas upp i Sundsvall. Och med klena kunskaper i COBOL och en tunn bok av Anna Lysegård²³, så började vi koda. Vi var ganska unga och jag jobbade då på pensions-sidan, för det var det första systemet som skulle utvecklas, pensionssystemet. Och min uppgift var att producera realtidsbilder. Det nya med här systemet var ju att det var realtidsbaserat, det vill säga, att man via terminal skulle kunna mata in och lagra information i databaser. Kommunikationsgränssnittet var ett transaktionsprogram, det var vad vi skrev i COBOL. Sedan flyttade jag då till Sundsvall -73 och där är jag faktiskt kvar än. Men det är på upphållningen med min anställning nu då jag snart skall gå i pension. Jag har jobbat i Sundsvall från det jag flyttade upp -73, i princip nästan enbart inom den tekniska sidan. Huvudsakligen inom datakommunikation som ju liksom är grunden för den typ av realtidsystem som ju ändå byggdes upp. Jag har också haft en massa olika jobb och befattningar i Sundsvall, både på tekniksidan inom ren teknik och drift och på chefsbefattningar. Som jag sade, jag jobbar faktiskt kvar där uppe fortfarande och det jag gör nu är att jag håller på att avveckla det Bull stordatorsystem som vi byggde upp där i början på -70. Det skall vi nu avveckla och det är det sista jag tänker göra. Så då är liksom cirkeln sluten. Ny teknisk plattform.

Olli Aronsson: Tack skall du ha. Ja, Sture Wallmon, är det någon offentlig verksamhet du inte har varit engagerad i?

Sture Wallmon:²⁴ Ja, det är kanske en del jag har hunnit med. Det var ett lyckligt år 1965, säger Einar på sitt sätt, då blev han anställd på Riksförsäkringsverket. Det blev även jag då, 1965, som byråsekreterare på något som då hette Tillsynsbyrån. Tillsynsbyrån hade till uppgift att ge både instruktioner till Försäkringskassorna i tillämpningen, också i administration och handläggningsrutiner. Det gjorde alltså att den var på sitt sätt nyckelenheten då i Riksförsäkringsverket när det gällde att ha grepp om verksamheten. Och en enhet på tillsynsbyrån kallades för inspektionssektionen, där var jag också då en tid och i det låg att vi åkte ut och inspekterade Försäkringskassorna på fältet. Att de både hanterade försäkringar rätt och att de skötte pengar och verksamhet, även ur administrativ synpunkt. Så det var en ganska bred verksamhet. När den här RAFA-utredningen skapades 1969. Olle (Bergvall) som då hade blivit projektledare för RAFA-utredningen. Han kontaktade mig faktiskt då och undrade om jag inte kunde tänka mig att komma över som någon sorts verksamhetssammanbindare, mellan alltså den här nya teknikutvecklingen och verksamheten. Och jag svarade väl ungefär i den här stilen, du det där med ADB, det har väl ingen framtid. Klok som jag var [allmänt skratt]. Men han övertalade mig att det hade någonting med det att göra. Jag kom över till RAFA-utredningen då ungefär 1970 och skulle försöka medverka till att de här datarutinerna hängde ihop på något sätt med verksamheten. Till saken hör att jag hade absolut noll aning om ADB. Jag

²³ Anna Lysegård, författare till en lärobok i COBOL som användes vid universiteten på 1970-talet.

²⁴ Sture Wallmon, f. 1940. Anställd som byråsekreterare vid Riksförsäkringsverket 1965 för att arbeta med frågor som rörde försäkringskassornas verksamhet. Delprojektledare vid RAFA-utredningen 1970–1974. Försäkringskassadirektör i slutet på 1970-talet och därefter projektledare för Riksförsäkringsverkets och Statskontorets ALLFA-projekt, som under ett par år medverkade i regeringens utredning beträffande decentralisering av socialförsäkringens ADB-system. 1984–1997 förvaltningsdirektör och generaldirektör i regeringskansliet. Därefter och fortfarande (2008) sakkunnig och utredare vid Socialdepartementet, särskilt i frågor som rör socialförsäkring.

kunde inte ett smul. Och det där märktes ju naturligtvis väldigt drastiskt i det här sammanhanget då, för jag kommer ihåg den första introduktionsutbildningen jag hamnade på efter några få dagar när en förhoppningsfull datatekniker ställde sig framför oss, några stycken pären, som satt i salen och inte begrep särskilt mycket, och säger i sin första mening: ”Den här processorn jobbar i master mode och slave mode”²⁵ [ett flertal skrattar]. Och sedan var jag ju helkörd, som ni förstår. Så vi hade ju en flygande start då, vi som representerade verksamheten i och med det här. Efter en tid, jag jobbade ju då med den utveckling som då egentligen rörde sjukförsäkring och pension, så kom det en nyhet och det var ju bidragsfrågor. Barnbidrag och bidragsförskott till exempel, var ju saker som hanterades utav kommunerna. Och det blev intressant, om någon kommer ihåg. 70-talet var en period när en väldigt stor fokusering låg hos regeringen på att föra saker till socialförsäkringen, som inte tidigare hade betraktats som socialförsäkring. Och det där koncentrerades till att det också skulle, allting skulle ske snabbt. Ni kommer kanske ihåg så att det var gärna en politik så att i samband med val så skulle man ha reformpaket. -74 var det årsskifte som var rekord när det gällde reformer. Då skulle genomföras beskattad sjukpenning, vilket innebar då att Försäkringskassan skulle ju då upplevas vara arbetsgivare och i den rollen skulle ju ligga att man kunde dra preliminärskatt och göra kontrolluppgifter för i princip fyra miljoner människor. Och i det sammanhanget var alltså datorutvecklingen central. Och det var ju inför det som allt det här skedde med att bygga upp Sundsvall och alla de här delarna och vi skulle ju då vara väldigt medverkande därifrån. Min roll hade då blivit att svara för den, så kallade bidragsgruppen som alltså hantlade de här nyheterna som icke var socialförsäkring. Barnbidrag var den centrala delen i den här delen. I slutet på 70-talet sedan, ja då hade jag dels vart en period som direktör för Försäkringskassan i Uppsala, men då hade det också hänt regeringsskifte och regeringsskiftet gjorde att en borgerlig regering kom in. Men den borgerliga regeringen satte till Sveriges första dataminister. Det var Olle Johansson och han var ju centerpartist och i centerns filosofi låg att man skulle slå sönder, kan vi väl säga, de centrala datasystemen, i vilket låg att man skulle decentralisera Sundsvallsystemen igen. Då tillsattes alltså den, så kallade, ALLFA-utredningen, ledd utav en centerpartist som hette Bengt Kindbom²⁶. Och då skapade Statskontoret och Riksförsäkringsverket ett sorts utredningskansli på samma sätt som man hade haft RAFA-utredningen tidigt 70-tal. Och det kom då att kallas för ALLFA-projektet och det blev jag då ansvarig för, något som Håkan antydde tidigt. Och där kämpade vi då med att bevara det vi hade kämpat för på 70-talet, att bygga upp, mot att det nu skulle monteras ner. Så det var en intressant upplevelse i de här delarna. På tidigt 80-tal sedan då, gick jag över till regeringskansliet där jag blev förvaltningsdirektör och i den rollen ligger alltså att man är ansvarig för alla administrativa funktioner i alla departement och det innebar bland annat att en utav rollerna var ju då att datorisera regeringskansliet. Och på sitt sätt är cirkeln sluten för efter det jag pensionerades från den rollen har jag fått en massa uppdrag och de är ju, socialdepartementet, en

²⁵ Master mode och slave mode innebär att någon är överordnad och den andra är underordnad, exempelvis kan en dator i ett datornät vara master och ha flera "slavar" under sig som den styr. Begreppet tillämpas också för programvaror, exempelvis med ett operativsystem som dirigerar andra programsystem. Enligt Olli Aronsson i e-postmeddelande den 27/5 2008.

²⁶ Bengt Kindbom, f. 1940, riksdagsman för centerpartiet för Älvsborgs Läns södra valkrets, och kom in i riksdagen 1975.

del utav. Det har även varit att diskutera, inte minst med Anders Dager²⁷ och Statskontoret och Riksförsäkringsverket socialförsäkringarnas datautveckling. Så då är jag där igen, i andra ändan.

Olli Aronsson: Om jag inte minns fel så tillhör väl du de som kanske avslutade de fria försäkringskassornas roll.

Sture Wallmon: Ja, jag får väl lite skylla mig själv, men som ni ju vet så är det här med att förstatliga försäkringskassorna ju en fråga som har varit uppe flera gånger. Vi brukar ju säga att den har väl varit uppe varje decennium. Och den var uppe i princip första gången alltså när det blev de allmänna sjukkassorna, -55 för då lades det åt sidan. På 60-talet när det blev allmänna försäkringskassor, då var den aktuell igen. På 70-talet i den här stora reformverksamheten, då var den aktuell igen. På 80-talet så lades det ju ett förslag till och med väldigt tydligt. Men då kom andra signaler och på 90-talet känner ni igen, Tammska utredningen, ”Försäkringskassan Sverige”.²⁸ Så det var den långsamma repressen som blev då 2003 och 2004 och som alltså resulterade i att det blev förstatligt 2005. Och då var jag Socialdepartementets representant i det sammanhanget.

Olli Aronsson: Tack skall du ha Sture. Ja, Olle Bergvall, du har också en lång offentlig verksamhet bakom dig. Jag tror att du började vid polisen, var det inte så.

Olof Bergvall:²⁹ Jo, jag är bondpojke ifrån Ragunda i Östjämtland. Och jag flyttade till Stockholm 1949 och började då vid polisen och där var jag i 10 år, eller 11 noga räknat och trivdes bra och fick, tyckte jag, en bra utbildning som jag inte hade haft möjlighet att få tidigare. Och jag trivdes väl och tyckte om polisjobbet men skiftgången var ett gissel, inte minst för familjen. Vi hade tre barn som gärna såg pappa hemma någon gång. I alla fall så söktes det folk till Försäkringskassan i Stockholm vid den här tiden. Och en medarbetare där ringde mig och frågade om inte jag kunde komma till Stockholmskassan och hjälpa till och utreda försäkringsbedrägerier. Och jag fäste mig vid att socialförsäkringen var under kraftig uppsegling. Det togs beslut om, på pensionsområdet och det skedde mycket på sjukförsäkringsområdet och jag tänkte att det där är en sektor i samhället som man skall söka sig till och jobba i och det gjorde jag. Jag kom till Stockholmskassan 1961. -62 vart jag utnämnd till chef för sjukpenningsektionen som omfattade drygt 300, i huvudsak kvinnliga medarbetare som var jätteduktiga och jag var där då till 1965, när jag flyttade till Försäkringskassan i Stockholms län som försäkringschef. Och där blev

²⁷ Anders Dager är utredare på Statskontoret. Han har engagerats för att granska många av de stora IT-projekt som myndigheterna har drivit de senaste 20 åren. I flera fall har det funnits anledning för Anders Dager och Statskontoret att rikta kritik mot styrningen och ledningen av utvecklingsarbetet. Ofta har denna granskning lett till intensiva debatter i media.

²⁸ *Försäkringskassan Sverige: översyn av socialförsäkringens administration*. Betänkande av Utredningen om översyn av socialförsäkringens administration. 1996.

²⁹ Olof Bergvall, f. 1926 i Ragunda, Jämtland. Lantbrukarson, genomgått Statens Polisskola 1950 och 1958. Anställd hos Stockholmspolisen 1949–1958 och försäkringskassan i Stockholm 1961–1968 samt direktör för Bohusläns allmänna försäkringskassa 1968–1970. Byråchef vid Riksförsäkringsverket 1970–1975, avdelningschef 1975–1979. projektledare för rationaliseringen av den allmänna försäkringen (RAFA) 1970–1979. Bergvall blev också överdirektör vid Statens löne- och pensionsverk 1979–1983 och generaldirektör 1983–1991. Han var styrelseledamot i Statens arbetsgivarverk och första AP-fonden samt ordförande i Statspensionärernas Riksförbund 1991–1997.

det en period fram till -68, då fick jag tjänsten som direktör för Bohusläns allmänna försäkringskassa. Det hade sin tjusning, vi hade 14 lokalkontor längs västkusten och de besökte man ju ibland. Och det var till 1970, då hade vi Lars-Åke Åström³⁰ på besök i Bohuskassan och han frågade om jag var intresserad av att bli projektledare för RAFA-utredningen och jag resonerade där ungefär som jag gjorde när det gällde att gå till försäkringen, att det här med ADB, det är någonting som kommer och som man kommer att bli beroende av, det är lika bra att hoppa på det där och försöka att lära sig och leda det hela. Det gick mycket bra, bland annat beroende på att jag hade ju bra medarbetare och är det någonting som jag lärde mig under tiden, så var det att se efter vad det var för profil på den person man skulle ha till en viss uppgift. Det hade jag delvis modell då i Olli Aronsson som var utredare för RAFA-utredningen före min tid och så lyckades jag värva Sture Wallmon och många andra väldigt duktiga medarbetare. En del är med här och jag måste säga att det var ju den trevligaste tid jag har haft i mitt yrkesliv. Det var helt underbart och jättejobbigt. Ja, 1979, då blev jag tillfrågad om jag ville bli överdirektör för SPV³¹ i Sundsvall. Och då fick jag, för att det skulle bli lockande, ett löfte att, om det går bra kommer du att få efterträda nuvarande generaldirektören som går i pension om ett par år och så blev det. Det gick vägen så jag slank in där och blev där 12 år som överdirektör först i tre år och därefter till pensioneringen, som generaldirektör. Jag har haft mycket stor glädje av mitt yrkesliv och det har gett mig väldigt mycket trevliga minnen som man tar fram ibland och tänker på. Och när jag skulle hit så tänkte jag, jag minns inte ett dugg av vad som... [allmänt skratt] Men underligt nog så rinner det till lite grann med tiden.

Olli Aronsson: Bra Olle, jag tror att det rinner till ytterligare under dagens lopp här och, K-G, kan vi få höra din bakgrund.

K-G Scherman:³² När jag lyssnar till de här inläggen inser jag att jag har ju inte varit med så länge i just detta sammanhang. Men jag har redan från början varit intresserad av IT. Jag kommer ihåg att jag tyckte att det verkade ju vara modernt, så jag lärde mig att programmera redan i början på 60-talet. Det var några kurser som IBM ordnade och mitt första förvärvsarbete var faktiskt som konsult/programmerare. Those were the times! Man fick himla bra betalt redan till att börja med och sedan begärde jag höjd lön varannan månad och fick som jag ville ända tills datachefen sade, ”nej, det här går inte, nu får du börja lägga på tiden istället”. Det var verkligen en fin bransch! Sen har jag varit intresserad av det här med hur det går till med IT under hela mitt yrkesliv. Det är IT som en del i styrsystemen för verksamheten som då har kommit i centrum.

³⁰ Lars-Åke Åström, född 1924, generaldirektör för RFV från 1969 till i början av 1980-talet, tidigare statssekreterare på Socialdepartementet.

³¹ SPV är Statens Pensionsverk.

³² K-G Scherman, f. 1938, civ. ing. KTH 1962, civ.ek. Handelshögskolan i Stockholm 1966. Har arbetat vid IBM och Stockholms läns landsting med system- och programmeringsarbete på konsultbasis 1964–1965. Därefter arbetade han som budgetsekreterare, Solna stad 1965–1967, ekonomichef och Stadsdirektör, Södertälje kommun 1968–1976 och statssekreterare, Bostadsdepartementet 1976–1979 och sjukhusdirektör, Karolinska sjukhuset 1979–1981. K-G Scherman hade befattningen som Generaldirektör och chef, tillika ordförande i Riksförsäkringsverket, dess styrelse och rådgivande delegationer 1981–1996.

Jag var budgetsekreterare i Solna kommun -65 till -67 och en av mina uppgifter där var att vara chef för den lilla dataavdelningen. Jag var ekonomichef och statsdirektör i Södertälje och aktivt engagerad i IT-frågorna. Jag var statssekreterare i bostadsdepartementet -76 till -79, då var det den första borgerliga regeringen. Där höll jag inte på med ADB-frågor men jag samarbetade mycket med Olle Johansson,³³ kan jag berätta. Det kändes som om han ville avropa stämningen från detta goda samarbete i ett senare skede, när han var dataminister och jag var chef för Riksförsäkringsverket. Jag kommer tillbaka till det. Sedan var jag på Karolinska sjukhuset som sjukhusdirektör 1980 till -81 och där-efter kom jag till RFV.

Det kan kanske vara informativt att berätta om vad jag egentligen visste om verksamheten när jag kom till verket och jämföra med det som herrarna nu har suttit och berättat här. Tre små bilder bara: jag träffade Olle Johansson då, han hade ringt mig och sagt att ”nu får du skynda dig och bestämma dig”, det var några olika alternativ jag hade, ”för nu faller regeringen snart”. Jag fick besked om att gå upp till Åke Petterson³⁴, statssekreterare i socialdepartementet, som sa: Riksförsäkringsverket är ledigt, är du intresserad av det?”. Ja, det var jag. Och så sade han att ”vi har ett ständigt bråk där. Här har du budgetpropositionen och så är det bråk om datorerna och försäkringskassorna opponerar ständigt. Du får verkligen tänka dig för hur du sätter ner fötterna”, sade han, och sedan var introduktionen klar. Bild nummer två handlar om de närmast följande dagarnas upplevelser. Jag träffade en person som sa ”gratulerar till utnämningen”, men med tillägget: ”jasså du skall flytta till Sundsvall?” [allmänt skratt] Nej, sade jag. Och så kom nästa och också han sade att jag skulle flytta till Sundsvall! Då slog det mig, fan jag frågade ju inte var Riksförsäkringsverket ligger. Så jag sprang in i en telefonkiosk, det fanns sådana på den tiden, och hittade en adress i Stockholm och det var ju bra. Jag hade ju fru och fyra barn och hus och allt här i Stockholm, så det hade ju varit lite förargligt att tvingas att flytta. Den tredje bilden i den här lilla uppräknigen, som jag tror är relevant för att klargöra hur saker och ting gick till, handlar om det gamla namnet ”sjukkassan”. I början sade jag ofta ”Sjukkassorna” istället för ”Försäkringskassorna” och mina nya medarbetare skämdes ju så in i norden, speciellt Marianne Sjönell,³⁵ verkets överdirektör. Jag riktigt kände kommentaren ”vi har fått en generaldirektör som inte ens vet att det heter Försäkringskassorna” [ett flertal skrattar i bakgrunden]. Ja, så var det minsann.

Det jag just berättat betyder att allt det som pågick, alla funderingarna som fanns, bland annat det vi just hört när det gäller ADB, det hade jag ingen aning om. Jag fick ju försöka lista ut vad det var som pågick genom diskussioner med mina närmaste. De här grabbarna, inklusive Sture Wallmon, Einar Edvardsson³⁶ och andra, de hade ju sina egna agendor och försökte så gott det gick att köra mig i sin riktning [ett flertal skrattar]. Detta är bara naturligt och jag fick ju också försöka tänka själv så gott det gick. Det var väl inte alltid det blev så bra, men totalt sett kan jag konstatera att vi höll oss ändå själva och Riksförsäkringsverket hyggligt väl på spåret.

³³ Olle Johansson var energiminister 1976–78, civilminister 1979–82, sedermera blev han ledare för centerpartiet efter Karin Söder.

³⁴ Åke Petterson var statssekreterare hos Karin Söder

³⁵ Marianne Sjönell var överdirektör för Riksförsäkringsverket

³⁶ Einar Edvardsson var byråchef vid RFV:s organisationsbyrå, med ansvar för datautvecklingen inom stockholmsorganisationen

Nu till några ord om hur jag ser utvecklingen av IT-verksamheten under min tid på verket. Jag upplever tre tydligt avgränsade perioder. Den första perioden omfattade tiden -81 till början av -83. Ett viktigt inslag i den perioden var att jag fick försöka sätta mig in i vad som pågick. Sture, han hade liksom lite hand om mig, skrev promemorior, men det var ju långa papper, man hann inte läsa så mycket. Men tillräckligt för att förstå att det var stora saker på gång. ALLFA-utredningen var ett inslag, den var helt förskräcklig. Vi skrev ihop ett 64 sidors yttrande där vi helt tog avstånd. Ett annat inslag i bilden var kravet på rationalisering. Kravet från kanslihuset var redan klart: vi skulle spara pengar, mycket pengar. Rent formellt fick vi i uppdrag att göra en utredning, den hette RATEF³⁷, men som så ofta i sådana här sammanhang var det bara en skenmanöver, man visste från början vilket resultat man ville ha. Själv körde jag entusiastiskt detta projekt och jag sade redan tidigt i processen i ett anförande på Socialförsäkringsklubben³⁸ att stora rationaliseringar kunde göras. Det grundlade en väldigt ”intensiv” relation till försäkringsanställdas fackliga organisation. Sålunda: parallellt med att man höll på att snacka om det här med ALLFA och att man skulle decentralisera hela dataverksamheten, satt Sture och jag och några till och drev att vi skulle dra ner mer än 2000 personer med hjälp av just de här datorerna. Pang, okej. [Sture Wallmon skrattar] Och detta var ju viktigare för kanslihuset än det här mera ideologiska köret som ALLFA höll på med.

Mitt i allt detta dök min gamle vän från min korta kanslihus-tid, Olle Johansson, upp. Under mellantiden hade han hunnit be mig att bli hans statssekreterare, vilket jag avböjde, så det var ju lite taskigt att jag körde honom i botten i detta sammanhang. Också här jobbade jag tillsammans med Sture. [Sture Wallmon skrattar] Sammanhanget var att det skulle bli en generalplan, minsann, för datorernas decentralisering. En ”informell arbetsgrupp” tillsattes. Det ena papperet sämre än det andra presenterades för den gruppen. Vad det hade blivit av det hela vet inte jag om inte regeringen hade förlorat valet hösten 1982. Av andra skäl tyckte jag det var lite synd. Men, då blev jag av med Olle i det här sammanhanget, och det var bra. Men han hade fräckheten att, sedan regeringen hade fallit, ändå ta sina usla papper och skicka till Sten Andersson³⁹ som var den nya socialministern och säga, ”här har du, gör så här”, [ett flertal skrattar] men så dum var ju inte Sten A.

Sedan kommer nästa period den förtjänar beteckningen ”den idylliska perioden”, det var den tiden under vilken Fas 90-utredningen⁴⁰ pågick. Vi lyckades alltså till slut att få ett uppdrag att själva se över framtiden för datorsystemen. Det uppdraget fick vi -83 och så pågick den utredningen -83 till -88, undrar om inte Sture var med.

Sture Wallmon: I början.

K-G Scherman: Ja, där också, minsann. Men sedan var det ju Åke som tog över. Åh, det var fint, det pågick försöksverksamhet, alla var vänner, det var verkligen ovanligt. Men så, -88 lade vi fram förslaget till regeringen. Då startar den tredje perioden, den pågick under hela den tid jag kan överblicka. Detta får vi kanske sedan prata lite djupare om. Låt mig

³⁷ RATEF betyder projektet för Rationalisering och Effektivisering

³⁸ Socialförsäkringsklubben är en sammanslutning av professionellt folk som i sitt arbete i departement, myndigheter och organisationer arbetar med socialförsäkringsfrågor

³⁹ Sten Andersson var en ledande socialdemokrat, partisekreterare under många år, sen socialminister, slutligen utrikesminister.

⁴⁰ Fas 90 står för ”Framtida ADB-verksamhet för socialförsäkringen på 90-talet och därefter.”

nu bara konstatera att så fort vi hade lagt fram förslaget så satte kriget igång igen. Det var fullkomligt absurt vad som pågick. Detta rör ju främst 90-talet, men det var en direkt följd av det som pågick under de föregående decennierna. Låt mig nu bara avrunda med att konstatera, att när vi nu tittar bakåt så kan jag väl tänka mig, att mycket hade blivit annorlunda och bättre om jag, när jag kom till verket, hade fattat att det var lika bra att förstatliga försäkringskassorna och satsat all min kraft och prestige på det. Det här var en organisation som var helt hopplös. [Ett flertal skrattar].

Olli Aronsson: Ja, vi får säkert återkomma till det. Det finns synpunkter på det. [allmänt skratt] Åke, varsågod.

Åke Sällvin:⁴¹ Ja. Min bana inom ADB-världen började i slutet på 60-talet, då jag gick en utbildning på Statistiska Centralbyrån i programmering. För det fanns, på den tiden bara på två ställen man utbildade programmerare och det var dels IBM och dels på SCB. Och där fick jag utbildning och hade olika uppgifter. Den tillhörde en enhet då på SCB som blev kvar inom SCB när den här enheten delades, den andra blev DAFA⁴². Och Gert⁴³ och jag satt och pratade om det lite grann under lunchen. På SCB på den tiden så sysslade man bara med totalundersökningar. Det innebar att man inte hade några behov utav den statistik man hade lärt sig en gång i tiden, för det var bara att räkna totala mängder, i princip, det finns väl lite annat... Och det här ledde till att det var stora databaser och allting sådant som skulle hanteras och bland annat då, var jag teknisk projektledare för folk- och bostadsräkningen 1975. Det var då vi lät hela svenska folket fylla i blanketter själva, vi läste allting optiskt. Det var stora maskiner och mycket sorterande av dokument etcetera. Men, det var intressant. Sedan så gjorde jag ett uppehåll och jobbade som konsult några år på Statskonsult⁴⁴, och det var där jag träffade PO första gången. Den första mars 1978, det är alltså i dagarna, precis 30 år sedan, så blev jag systemchef på Riksförsäkringsverket i Sundsvall. Och där hade jag ju hand om en grupp på 100 pers, i runda tal. Jag var där precis ett år, på dagen ett år. Sedan följde jag med Olle över till SPV, och där tog jag hand om införandet, eller övertagandet utav SLÖR⁴⁵ och PI⁴⁶, ifrån Statskon-

⁴¹ Åke Sällvin, f. 1942, universitetsstudier i Lund, programmeringsutbildning vid SCB, har arbetat med system och programmering, teknisk projektledning vid SCB 1969–1975. Konsult vid Statskonsult AB 1975–1978, systemchef vid RFV 1978–1979, byråchef vid SPV 1979–1982, planeringschef vid RFV 1982–1988, avdelningschef (IT-chef) vid RFV 1988–1998, konsult vid Sigma AB 1998–2002 och driver egen konsultverksamhet sedan 2002.

⁴² DAFA, Datamaskincentralen för administrativ databehandling, bildades 1970 ut Statskontorets driftsektion sammanslagen med SCB:s maskincentral.

⁴³ Syftar på Gert Persson, f. 1932, ingenjör. Han var forskningsingenjör vid MMN 1954–56, konstruktör och tillverkningschef vid Facit Electronics AB/Facit AB 1956–64, datacentralchef vid SCB 1965–70, ställföreträdande chef vid DAFA 1970–75, div. utredningar vid Statskontoret, FMV, RFV, m.fl. 1976–78, teknisk direktör vid Datainspektionen 1979–86, chef för administrativ service vid Posten 1987–93.

⁴⁴ Statskonsult AB bildades i början av 1970-talet som ett statligt konsultalternativ som primärt skulle verka inom offentlig sektor – men även den privata – med inriktning på ADB-, organisations-, ledningsutveckling mm. samt utbildning. Statskonsult var delvis en avknoppning från Statskontoret och den förste VD:n var Statskontorets tidigare överdirektör Åke Pernelid. Statskonsult bytte under åren ägare och även inriktning flera gånger. Under 1986–1989 ingick man i den statliga ESKA-gruppen tillsammans med bland andra DAFA Data AB. DAFA ombildades till aktieföretag 1986 från att tidigare ha bedrivit sin verksamhet i myndighetsform. Konstellationen ändrades 1989 till SKD-företagen, som 1993 i allt väsentligt såldes till det brittisk-franska datakonsultföretaget SEMA Group.

⁴⁵ SLÖR, Statens löneräkningssystem.

⁴⁶ PI, Statens personalinformationssystem.

toret, och här i publiken har vi ju Rudi, som var Statskontorets ansvarige. Jag var där till -82, för att då var det någon som försvann från, som planeringschef på Riksförsäkringsverket, det vill säga, Håkan. Då gick jag över dit och tog hand om den rollen och den jobbade jag med fram då till -84, då jag tog över projektledarskapet för FAS 90. Och när jag hade lagt fram utredningen i maj, kring maj -88, så fick jag i uppdrag utav K-G att tillträda som chef då för ADB-centralen, som det hette, och det var alltså avdelningschefsrollen inom IT-sidan i Riksförsäkringsverket. Och den rollen hade jag då till 1998, då jag slutade. Under tiden där så var jag också projektledare för Toppledarforums projekt, gemensamma IT-plattformar för informationsutbyte,⁴⁷ det som då lade grunden för det här SHS-systemet⁴⁸ som Dag pratade om och som, när man läser dokumenten som vi skrev, i princip är det som har diskuterats kring 24-timmarsmyndigheten väldigt mycket. Och sedan -98, så har jag dels konsulterat på olika bolag, men jag har också sedan 2003 försökt att vara pensionär men utan framgång [ett flertal skrattar].

Olli Aronsson: Tack skall du ha Åke. Det är ett namn som har då återkommit varje gång vi har haft ett sådant här seminarium här, och det är Magnus Svantesson. Det är tredje seminariet och man frågar sig, varför är du här jämt då?

Magnus Svantesson:⁴⁹ Ja, jag rekryterades väl av personer gjorde spännande saker, bl.a. du själv. Min bakgrund var lite annorlunda än vad övriga herrars bakgrund var när det gäller det här med ADB och teknik. Jag utbildade mig till reservofficer i flygvapnet och denna utbildning innehöll väldigt mycket teknisk kunskap. Vid något tillfälle lyckades jag t.ex. att skruva ihop en radio med en egen konstruktion. När jag var klar med den utbildningen så fick jag krypa ner i ett berggrum som flygvapnet hade. Det var ett stort fyrvåningshus inne i berget, fullt med teknik. Dåtidens (mitten av 1960-talet) datamaskiner var det inte mycket med men det fanns också radarskärmar, bildskärmar, mycket blinkande lampor och en spännande operativ miljö. Det var ju 60-talet här, mitt under det kalla kriget. Det pågick ganska spännande saker och ting över Östersjön på nätterna i lufthavet Sverige hade alltid flygplan i hög beredskap som ibland gjorde insatser. Den teknik som stödde verksamheten var det s.k. STRIL 60-systemet,⁵⁰. Detta system låg väl ungefär 10 år före civil teknik, i vissa avseenden längre före. Jag vet att vi 1965 arbetade med rullbollar för att styra markörer på bildskärmar — något som kom 30 år senare i civil teknik. Det

⁴⁷ Publikation från Toppledarforum.

⁴⁸ SHS, Spridnings- och hämtningssystem.

⁴⁹ Magnus Svantesson, f. 1943, pol. mag. vid Stockholms universitet, reservofficersutbildning i flygvapnet 1964 samt aspirantutbildning vid Statskontoret 1969–1970. Han var anställd som reservofficer vid flygvapnet 1965–1998 där han arbetade vid stridsledningscentralen med incidentberedskap, luftbevakning och stridsledning som arbetsområden. År 1970 började han arbeta på Statskontoret där han deltog i uppbyggnaden av stora centrala ADB-system, bland andra RAFA och RS/AFB. Under 1980-talet var hans arbetsuppgift att stödja framväxten av decentraliserade system via utredningsarbete och samarbete med andra myndigheter. Under 1990-talet och fram till hans pension 2007 vid myndigheten, deltog han i utredningsverksamheten med inriktning mot strukturfrågor, myndighetsstyrning och stat-kommunrelationer.

⁵⁰ Stridsledning och luftbevakning, STRIL, är ett yrkesfack och verksamhetsområde inom det svenska flygvapnet. Huvuduppgiften för STRIL är att värna om Sveriges territoriella integritet dygnet runt, året runt, genom kontinuerlig radarövervakning samt att genomföra stridsledning av flygförband. Förkortningen STRIL används även som benämning på de luftförsvarssystem som byggts upp genom åren för att lösa dessa uppgifter. STRIL 60 utvecklades tillsammans med det brittiska företaget Marconi och medförde att avancerat tekniskt stöd för uppgiften. Stril 60 togs i bruk på 1960-talet och var i bruk till i slutet av 1990-talet.

här gjorde att jag fick erfarenhet av att arbeta med i en miljö med realtidssystem⁵¹ med bildskärmar och med direktåtkomst till stora datalager. Det medförde ett ganska annorlunda arbetsätt och jag insåg teknikens möjligheter även för civil verksamhet. Jag läste sedan till pol.mag. och jag lyckades faktiskt få med ett betyg i ADB i min examen. Det var andra årskullen som utbildades i ADB. De som var lärare på den utbildningen var personer som hade gått den första årskullen och de hade antagligen fått lära sig själva [allmänt skratt]. Men vi blev alltså undervisade i programmering, teknik och systemanalys. En del har jag haft användning för, men annat inte. Men jag fick i varje fall ett betyg i ADB, vilket få hade på den tiden. Sedan hamnade jag då på Statskontoret och gick där en aspirantutbildning som var ganska suverän. Man tog in unga människor och gav dem ett års utbildning i förvaltningskunskap med blandad praktik och teori. Många av de som gått denna utbildning har sedan blivit fina herrar och damer och gjort karriär i statsförvaltningen. Efter utbildningen fick jag i uppdrag att arbeta med den Allmänna försäkringen under Olli Aronsson som var då Statskontorets projektledare. Jag hamnade i teknikgruppen som skulle se till att utveckla, upphandla och installera den teknik (datorer, programvara, terminaler, linjer, utbildning, m.m.) som behövdes för att skapa ett realtidssystem för den Allmänna försäkringen. Det höll jag på mellan 1970 – 1975. Därefter följde jag med Olli över till skatteförvaltningen och där byggde vi ett liknande system för skatteverksamheten. Olli övergick till näringslivet 1978 jag fick då efterträda honom. Mitt ansvar blev i huvudsak att se till att det tekniska systemet fungerade på avsett sätt och koordinera allt genomförandearbete. Jag kan väl säga nu att år 1979 höll på att bli ett skattefritt år [ett flertal skrattar]. Det har nog aldrig varit så nära att, medborgarnas dröm om detta skulle förverkligas. Med ungefär en månads försening lyckades vi dock sparka igång ett helt nytt system för taxering och uppörd våren -79. Under 70-talet var jag alltså med om att skapa två stora centrala system, byggt på stordatorer. Vid denna tidpunkt var det många som ifrågasatte den här typen av centrala system. Statskontoret fick en generaldirektör som hette Claes Örtendahl.⁵² Han var mycket framsynt och han var inte mycket för stora datorer och central teknik, kan jag säga. Och när han upptäckte att jag hade varit med och byggt centrala system så utsåg han mig att verka för en decentralisering av statliga system – till smådatorer som han nämligen älskade. Han satt och programmerade själv hemma på kvällarna för han tyckte det var kul. Under 1980-talet kom jag därför att arbeta med att decentralisera statliga system – inte just de som jag hade varit med och byggt, utan det handlade om ekonomisystem, lönesystem, diarieföringssystem m.m., dvs. mer generella system. Det var då leverantörer på marknaden som gjorde själva jobbet, så vi behövde inte stå och programmera och snickra med detaljerna själva. På 1990-talet förändrades Statskontorets arbete till att bli en myndighet som i första hand skulle hjälpa Regeringskansliet med utredningsarbete. Självt gick jag under några år över Regeringskansliet– Finansdepartementet och några andra departement – under några år. Sedan upptäckte jag att i Regeringskansliet kan man inte pensionera sig, så jag gick tillbaka till Statskontoret men sysslade då enbart med mer allmänt utredningsarbete. Nu försöker jag anpassa mig till att bli pensionär men jag har litet uppdrag kvar så varenda mor-

⁵¹ *Realtidssystem* medger att användare kan kommunicera direkt med datorn, t.ex. via bildskärm och tangentbord. De flesta datasystem på 1960- och 1970- talen var byggda för *satsvis bearbetning* där uppgifter stansades in som senare bearbetades vid vissa tidpunkter.

⁵² Claes Örtendahl blev statssekreterare på Civildepartementet 1983, två år senare chef för Statskontoret. 1989 blev han chef för Socialstyrelsen, ett uppdrag som han behöll i nio år.

gon får jag gå upp som vanligt och se till att det blir något gjort. Men jag har en ambition att snart bli pensionär på riktigt.

Olli Aronsson: Jaha, tack skall du ha. Det är så här då att vi har bland publiken många som har djup insikt i vårt ämne. Så att ni har fritt att välja att ge ett bidrag till diskussionen, men säg bara namn så vi vet vilka som uttalar sig. Nu måste jag fråga om tidschemat här, Julia, när är det vi har kaffepaus? Halv tre. Okej. Då tycker jag att vi kör igång med att redovisa våra erfarenheter från de här åren. Vi ska börja här i tidsordning, så att jag skulle vilja be Einar Sein att berätta om RFV och DAFA på 60-talet. Hur gjorde man då? Vad gjorde man då?

Einar Sein: Även 60-talet har ju en bakgrund. Varför hade vi ett pensionssystem på 60-talet? Det är mycket enkelt. Det är ATP-reformen som medförde detta. För där kom det ju in en massa skatteberäkningar och annat. Innan dess så fanns det något som hette Riksförsäkringsanstalten och Pensionsstyrelsen. Pensionsstyrelsen skötte alltså då pensionerna med ett hålkortssystem som hade varit en av Sveriges största, mycket effektivt. Men de hade inte så mycket tid på sig. Enligt min sagesman så hade de ungefär tre dagar på sig efter att en slinga var färdig för att börja om nästa vända. Och då plockade de då lite folk som hade dött och lite sådana där akuta ändringar med hjälp av någon sorts hjälpkort. Det där systemet var organiserat efter något som hette utbetalningskod som är motsvarigheten till dagens postnummer egentligen, och någonting som hette pensionsbrevsnummer. Det var alltså en komplicerande faktor när man skulle utveckla pensionssystemet, för det fanns nämligen inte folkbokföringsnummer i det gamla systemet. Det lär ha varit en egen mässä, jag har inte fått tag i någon person som har några positiva minnen, eller några minnen alls från den tiden. Men, det lilla jag har fått fram är att det var ganska mycket besvär att få till den här översättningen från pensionsbrevnummer till folkbokföringsnummer. För att det var så mycket överstansningar, som de sade, i hålkorten. Det var den ena sidan av saken. Den andra var att hålkortssystem kan inte räkna, i alla fall inte något avancerat, de kan visst lägga ihop två och två eller något sådant där, om jag förstått det rätt. Alltså var man tvungen att skapa ett nytt system. Och pensionssystemet skulle gå igång efter tre år, så det vill säga, första januari -63 eller möjligen -64. Därvid lag är jag lite osäker. Mina sagesmän har olika minnesbilder. För att klara de här första åren så var man tvungen att hitta på ett provisoriskt system med hålkort, så man körde då delvis hemma hos oss, i en speciell datahall och delvis var man då på SCB, för de hade 1401:a⁵³ som kunde räkna och den vägen löste de utbetalningarna de första åren. Jag kom alltså in då 1965, då var det nya bandorienterade systemet i drift, man gick alltså igång första januari -65. Och det var ett singelsystem⁵⁴. I dagens läge är de väl knappast någon som vet vad singelsystem är, men det är ett system där man kör ett program i taget. Och det gör det att det kan ta lite tid. För pensionssystemet, redan på den tiden, var volymmässigt väldigt stort. Det omfattade alltså, som Dag vittnade om att, en 50 rullar ungefär, det varierade lite grann för det vart teknikutveckling också. Men det tog alltså ungefär 14 dagar att köra runt en sväng.

⁵³ Eg. IBM 1401, liten transistorerad dator som introducerades av 1959. Det var inte ovanligt att den användes som komplement till en stordator, då den hade hög inläsnings- och utskriftskapacitet. Ceruzzi (1998), s. 73ff.

⁵⁴ Singelsystem, man kan bara köra ett program i taget.

Olli Aronsson: Får jag fråga dig där, du säger 14 dagar, men det är väl då ett bandorienterat system?

Einar Sein: Ja.

Olli Aronsson: Har du någon minnesbild utav hur det gick till på hålkortstiden?

Einar Sein: Nej, jag var inte med på hålkortstiden. Det enda jag har gjort på hålkortstiden, jag har kört en sorterare för jag tappade ett objekt i golvet och då var man tvungen att gå in i en sorterare för att få ihop det igen. Så det är enda minnet jag har. Det fanns kvar maskiner alltså. Som stod där, en av varje sort tror jag.

Olli Aronsson: Så det måste ha vart ett enormt arbete när ni körde, man körde beståndskorten och sedan skulle man in och ändra dem.

Einar Sein: Jo, men de körde dem parallellt, de hade så pass mycket maskiner, så de körde parallellt, så det var därför som de klarade det. Jag har visserligen försökt pressa folk som jobbade där på den tiden, som hade något minne kvar men de visste inte riktigt hur de körde, om man skall vara ärlig. Men jag har räknat ut att de måste ha kört parallellt. Man kunde starta med olika utbetalningskoder och sedan då köra på det sättet. En nackdel till som vi hade då i det pensionssystemet på Engelbrektsgatan, det var det att det var så stort så vi klarade inte av att sortera det själva. Och vi skulle alltså sortera om hela systemet. Det var helt ogörligt. Det var möjligen teoretiskt möjligt, men i praktiken var det ju inte möjligt. Det hade väl tagit ungefär en månad att sortera det, skulle jag tippa. Så där använde vi en kraftfullare dator på SCB, för att göra det vid de få tillfällen som det gjordes. Det gjordes en gång som jag kommer ihåg, det var när Riksskatteverket kom med sitt register, det kom något senare än vi. Då fick folk för sig att vi skulle kontrollera om det fanns luftgubbar i systemet. Det fanns det inga. Däremot så fanns det ett tjugotal som inte ville ta emot sin pension. Varav en del hade väl missat men, man var tvungen att ansöka på den tiden. Men några stycken var lite, ville inte ta emot allmosor från staten och en ville inte ta emot det för man skrev inte titel på anvisningarna. Så det var liksom förklaringen till det hela. Men till allas förvåning eller lycka, kan man säga, så hade inga fubbat in några extragubbar där i systemet. Så hände det en omgång till var vi tvungna att gå till SCB, för att när vi gick över från utbetalningskod till det moderna postnumret, var man också tvungen att sortera om det hela. Men det är liksom en bakgrund till varför verket, som det här berörts här, man ville skaffa en större kraftigare dator, för att få lite mera andrum, för det kom ju in andra rutiner också, pensionspoäng som Dag nämnde. Verket skötte på den tiden också debiteringen av arbetsgivaravgifter. Det systemet var ganska stort och krångligt och krävde mycket maskinella resurser. Systemet fördes över till Riksskatteverket på 1970-talet. Och det gjorde det att tiden krympte så att vi kunde testa egentligen bara under en vecka där. Så vi fick, hade mycket skrivbordsarbete, så våra program var mycket välgenomgångna innan vi gick och testade det. Men så kom Stadskontoret in i bilden, då skulle det utredas har jag hört och som tröst så fick vi en likadan sådan här maskin till, så vi klarade livhanken under den här utvecklingstiden. Det är väl

vad som hör till 60-talet. Jag vet inte om du har någon fråga runt, speciellt, men det var egentligen tiden som var besvärlig.

Olli Aronsson: Skall man då tolka det du säger att, när det gäller ATP-reformen, så var väl alltså IT-teknik, eller datateknik en nödvändig förutsättning för att...

Einar Sein: Ja. Och det fanns inte så mycket att tillgå på den tiden, i början på 60-talet. IBM, jag vet inte, det fanns kanske några andra till också, men IBM var mest känd. Vi hade en sportvision av 1401, (IBM 1460) har nog många känt till vad, som gick lite snabbare.

Olli Aronsson: Då skall vi höra några frågor till dig. K-G. Några synpunkter.

K-G Scherman: Ja. Jag har väl andra synpunkter men nu var det rätt mycket spontant, när det gäller ATP vill jag påstå att det beslutades och byggdes upp utan att datorerna var en förutsättning, man hade ju hålkorten. Jag håller inte med om att ATP fordrade datorerna.

Einar Sein: Jo så till vida att...jo men ATP-reformen innebar skatteberäkning. Och i hålkortssystem kunde man inte skatteberäkna. Dessutom fanns det något som samordning, jag undrar vad de samordnade med men jag tror att ATP var samordnat med kommunala bostadstillägget, skulle jag gissa. Och det var också en komplikation i sammanhanget.

K-G Scherman: Vad som är hönan och vad som är ägget i de här sammanhangen tycker jag är väldigt intressant att fundera över. Låt mig ta ett exempel från senare tid. Det var Einar Edvardsson som alltid var oerhört stolt över de här datorerna, som berättade för mig om en reform, just av KBT.⁵⁵ tror jag det var. Han sade stolt: ”De ändringar vi gjorde, det gick på en dag, men hade vi inte haft datorerna så hade vi behövt 3000 årsarbetare.” Han tyckte det var jättefint som exempel på hur bra datorerna var. Och då så sade jag; ”men du, då hade det inte blivit den här reformen, om vi inte hade haft datorerna”. Han tyckte jag var så dum så han brydde sig inte om att kommentera vad jag sa. Jag vidhåller emellertid: Den här reformen som Einar berättar om, den hade ju inte kommit till stånd utan datorerna, men ATP hade kommit till stånd utan datorerna, det bara påstår jag.

Olli Aronsson: Det här är kommunala bostadstillägget, alltså KBT?

K-G Scherman: Ja.

K-G Scherman: Jag vill gärna säga några ord till om vad som drev fram utvecklingen på IT-området. Jag var visserligen inte med om den tiden på Riksförsäkringsverket, men jag var med under hela utvecklingen från början av 60-talet. Och jag upplevde det nog ganska annorlunda än vad många har gjort sig till tolk för här i dag. Det som var möjligt, det

⁵⁵ KBT står för kommunala bostadstillägg.

skulle göras, det var drivkraften. I grunden låg att man kunde göra saker och ting billigare, alltså rationaliseringen. Därutöver upplevde jag redan då en massa snack om service och sådant närmast som en garnering. Ytterligare en drivkraft, som på 60-talet hade en väldigt betydelse för mig och troligen för de flesta här gäller IBM:s agerande. Jag var utbildad av IBM, jag var mycket mera knuten till IBM, än jag kände mig vara knuten till där jag råkade vara anställd. På IBM hade jag mina bästa kompisar, jag kunde bara ringa till IBM, så höll de mig flytande, ständigt fick jag den support jag tyckte jag behövde. Detta gällde inte bara mig. Det här var början på någonting som totalt har ändat förutsättningar för våra liv, men när det började, då drevs det i väldigt hög grad av leverantörerna, kanske främst av IBM, som fick fram en kader av människor som såg till att de här grejerna efterfrågades.

Olli Aronsson: Om man skall dra en parallell till privat försäkring så var det så här att i början på 60-talet, någonstans -61, -62, då slog det ju igenom med de här elektronkalkylatorerna.⁵⁶ IBM 707, eller vad de hette. Och det var alltså då pensionssystemen som låg i tätan där, före sakförsäkring och de man nyttjade, både hos Folksam och Skandia, de här hjälpmedlen för att då helt enkelt snabba upp den här processen. Och det gjorde ju att antalet Autoarier minskades dramatiskt efter en del år för att det var ju en stor grupp av personal men man lade in, helt enkelt, mycket av deras arbete i programkoden i de här maskinerna. Det var ju steg 1, och steg 2 var att man ville koppla på banden, man kunde ha ett snabbt omlopp för registren i systemen. De hade ju kanske mera då, serviceaspekt, genom privat försäkring för att ofta var det ju så, då man skickade in en ansökan att kunden ringde ju efter en stund och frågade, var är mitt försäkringsbrev någonstans. Och för att slippa det här, både första och andra frågesamtalet då på telefon, så var det ju...snabbheten i att få ut saker och ting som de här datorerna och bandtekniken då både medgav och förbättrade.

Einar Sein: Man gjorde ju också så att man styrde ut pensionshanteringen från pensionsstyrelsen till försäkringskassorna, via centralkontor, ihop med ATP.

Anders Dager: Jo, här sitter ju pionjärerna så att säga, men frågan, vilka var era förebilder, fanns det referenssystem, hur såg utvecklingen ut i andra länder, hade ni något att gå efter eller var ni de pionjärerna jag misstänker att ni är?

Einar Sein: Ja, det kan ju inte jag svara på, för jag kom in -65 vad. Så att jag har ingen aning om det faktiskt. Men jag kan mycket väl tänka mig att IBM var duktiga på att sälja sina prylar. De hade väldigt bra utbildning på den tiden och jag kan tänka mig att det inte gick den vägen, det fanns konkurrenter.

Olli Aronsson: Olle, har du några synpunkter?

Olof Bergvall: Ja, dels när det gäller vad som drev fram den där IT-utvecklingen, så känner jag ett behov av att gå tillbaks och påminna om hur det såg ut innan de erkända kassorna där man valfritt kunde bli medlem och få tre kronor om dagen när man var sjuk

⁵⁶ IBM 650 och IBM 707.

och på pensionsområdet där tjänstemannagrupperna avtalade till sig pensionsförmåner och det här gjorde ju att väldigt stora grupper i samhället stod utanför och via fackorganisationerna och politikerna så var det ju väldigt kraftiga krav då på att man skulle få en allmän försäkring. Man beträdde ju den vägen och det kan vi ju prata mera om sedan. Och så var det...

Sture Wallmon: Tekniken.

Olof Bergvall: Ja, det var väl det.

Olli Aronsson: Ja, nu är vi vid 60-tal. Vi skall också notera där att när det gäller 60-tal och då ADB, så hade vi också den största försäkringskassan i landet, Stockholms försäkringskassa⁵⁷. Där hade man ju också en IT-verksamhet som ju gick ut på att man ville ordna sina sjukpenningutbetalningar den vägen. Och Rune Odin⁵⁸ är ju en gammal datachef som är med här idag men, jag vet inte, är det någonting du vill kommentera där, något speciellt eller?

Rune Odin: Jag ville väl börja med, de första åren så var det ju manuell registrering för Skattemyndigheten, man fick en lapp som försäkringskassorna fick sedan föra på ett pensionskort. Det var ju ett utav mina första jobb som jag fick vid Försäkringskassan på 60-talet. Det var att komma ner till Skattehuset och sortera 650 000 pensionskort och det gick åt 50 man i tre månader ifrån Posten. De här som åkte postkupéerna kom ner då och jobbade på dagarna där och det. Men det sorterades då i, jag vet inte om det var tre eller fyra år, innan det sedan blev en fotografering utav det som var överfört på pensionskorterna i det. Så det var dåligt stöd för ATP, alltså i början på pension. Men sedan skulle jag vilja säga om Stockholmskassan, kanske lite grann. Det är ju en försäkringskassa då baserad helt på hålkortsmodellen. Och jag är väldigt förespråkare för hålkortsmodellen. För i det sammanhanget så var den enastående på den tiden. Vi var 600.000 försäkrade och vi hade ju ungefär 2.000 sjukanmälningar per dag som skulle in, skrivas ut en sjukanmälan och ungefär 2.000 utbetalningar per dag. Det var ju en väldig massa strid angående utbetalning, om man skulle kunna få sjukpenning varje dag, gå upp på konton och kontant, och Stockholmskassan ville ju ha postgiROUTbetalning, och det var stora stridigheter i det där. Men det löste sig ju. Men du [vänder sig till Einar Sein talar om avgiftsdebitering och stora hålkortsmassor. De försäkrade betalade ju en månadsavgift på den tiden som skulle debiteras, beroende på vilken sjukpenningklass man låg. Och det fordrar ju då ett hålkort för varje förändring under den tiden och det samlas upp årsvis. Och det var ju en fasa för det, måste jag säga, och att hoppas då att alla dessa förbaskade hålkort skulle klaffa. Och när skattsedeln skulle ut då på hösten, så gick man ju i spänning och jag ringde hem till min fru, för hon kom hem tidigare och säger, ”har skattsedeln kommit, har de debiterat någon avgift för det?” [allmänt skratt]. Då klarade jag mig. Ja, de var ju kanske bara en kort grej om det, men jag föredrog hålkort och hos oss gick det väldigt bra. Och bland annat så kan jag säga det eftersom man talar så mycket om

⁵⁷ Stockholms Allmänna Försäkringskassa.

⁵⁸ Rune Odin, född 1923, polis och därefter anställd på Stockholms Läns Allmänna Försäkringskassa, med tiden som datachef, därefter direktör för Östergötlands Läns Allmänna Försäkringskassa from 1976 till sin pensionering.

bedrägerier nu i fråga om försäkringen. Så genom sjukanmälningarna, de 2 000 gick ut, så drog vi på, sände det kört på dagen, efter dagens sjukanmälningar så drog vi slumpvis ut ett visst antal anmälningar och de skickade vi ut med post på kvällen, så att på morgonen därpå låg de på ett kontor och vi hade 15 sjukkontrollanter som gick runt och kontrollerade. Jag tror det var Olle som var bas och hittade på den där lösningen. Så vi hade en mycket stark sjukkontroll på den tiden. Sedan får jag tacka Olle att han kom till kassan för det gjorde att jag kom in på ADB-sidan. Tack.

K-G Scherman: Ja, när det gäller drivkrafterna på 60-talet. Jag är inte riktigt säker på när frågan om IT som en del i styrning av verksamheten, som en viktig del i relationen mellan Riksförsäkringsverket och försäkringskassorna blev aktuell. När vi skall börja diskutera?, det kanske vi skall vänta tills...

Åke Sällvin: Det är 70-tal.

K-G Scherman: Till 70-talet ja, när Sture kommer in i bilden. Ja men då... För den är spännande må ni tro [ett flertal skrattar].

Olli Aronsson: Ja, den, det är många som haft känsla för den saken. Men det är 70-tal. Ja, hör ni, 60-talet, skall vi lägga det till handlingarna kanske då och gå in på kanske. För-låt mig! Jöran Wester, Ville du in?

Jöran Wester:⁵⁹ Ja, tyckte, efter jag hörde K-G Scherman tala om IBM och den betydelsen, så är det ju egentligen mycket märkligt att Riksförsäkringsverket hade Bulldatorer. Och...

Einar Sein: Det var inte 60-talet.

Jöran Wester: Det var inte 60-talet. Det är absolut inte 60-talet. Och egentligen när man tittar tillbaka på det så var det nästan som ett litet mirakel att Bull lyckades ta den här stora ordern. Och jag kan, om det är intressant, berätta lite grann historien. Jag är väl förmodligen den som har lättast att berätta historien, trots mitt taskiga minne. Det var nämligen jag som då fick äran av att ha sålt de här datorerna till Riksförsäkringsverket en gång i tiden.

Olli Aronsson: Då är vi inne på 70-talet.

Jöran Wester: Och då är vi inne på 70-talet. Riktigt.

Olli Aronsson: Då tycker jag att vi kanske kan börja där med 70-talet och ta upp den här frågan när det gäller omvärldsfaktorerna. Vad var det som då åstadkom det här trycket på, som jag upplevde, att man skulle använda IT i större skala? Det där skulle jag vilja

⁵⁹ Jöran Wester, civilekonom från Handelshögskolan i Göteborg. Säljare och försäljningschef hos Honeywell Bull mellan 1962–1990, därefter IT-säkerhetschef hos Rikspolisstyrelsen fram till pensioneringen år 2000.

kanske fråga först Olle och Sture. Vad är er uppfattning om, vad som drev den här frågan med IT-användning under det här, 70-talet.

Sture Wallmon: Börja du.

Olof Bergvall: Jo, jag kan fortsätta där jag försökte att säga lite grann förut och det var ju så attenskilda försäkringarna, det var väldigt stora grupper utanför och det skapade ju ett starkt fackligt tryck på att man skulle ha en förändring till stånd och det var, politiskt så var det också intressant att driva de här frågorna. Och det följdes utav flera offentliga utredningar. Jag minns åtminstone två väldigt tydliga på sjukförsäkringsområdet, där de följdes utav förändringar av klassplaceringsskalan, förbättringar av försäkringen och som jag minns det så var det likadant på pensionsområdet, man hade frivilliga privata pensionsförsäkringar eller avtalade pensionsförsäkringar, men det var stora grupper som var utanför och som krävde att få lösningar och det blev då, det var ju så att Riksförsäkrings-, eller Socialdepartementet fångade upp de här intentionerna och man tillsatte utredningar som det var minst två och kanske fler sjukpenningutredningar och utredningar på ATP-området som utmynnade i det här med begreppet pensionsgrundande och sjukpenninggrundande inkomst när man registrerade varje förvärvsarbetande persons intjänad ATP. Och det, jag tror att det var inte politiskt möjligt att gå vidare med den ordningen utan man var tvungen att skapa en allmän och rättvis socialförsäkring. Och det var nog den absolut starkaste drivkraften, tror jag.

Olli Aronsson: Sture, kan du...

Sture Wallmon: Ja, jag kan väl komplettera lite grann, jag har ju samma bild som Olle. Alltså, som jag antydde, 1974, då blev det en enorm boom på många sätt. Tandvårdsförsäkringen, föräldraförsäkringen, barnbidraget överflyttades och inte minst beskattad sjukpenning. Den beskattade sjukpenningen var finansdepartementets stora grej, det var Strängs eget skötebarn och han drev egentligen på. Vi hade då åsikten att vi inte klarade det till 1 januari 1974, utan vi ville ha 1 januari -75. Alltså kom ihåg då att den gamla skalan slutade egentligen med 20 obeskattade kronor per dag i ersättning. Medan det här systemet skulle ju på ett helt annat sätt höja alla pengar i omlopp och dessutom hur mycket som gick tillbaka i form utav skattekröner. Så vi tvingades egentligen att skynda på ett år. Och det var direkt tryck ifrån finansdepartementet då i den här delen. Men då kom alltså även det att komma samtidigt med alla de andra delarna och den här kombinationen ur socialpolitisk synpunkt. Föräldraförsäkringen som då var unik och som hade koppling till barnbidrag som hade legat på ungefär 500 kommuner, alla med olika administrativa system. Kommundata hade en del, Stockholms kommun var stor och hade en egen variant, men de allra flesta hade manuella lösningar. Allting byggde på någon form utav försök att hålla manuella register. Och någonting vi upptäckte då i det här sammanhanget, det var ju faktiskt att det var väldig oreda i de där registren i verkligheten. Det var många människor som, ja, man kan väl kalla det för fusk eller slarv, vad ni vill, det stämde ju inte riktigt därför man kunde få barnbidrag från flera kommuner, medvetet. Man hade ju inget rikssystem. Mycket folk som var utomlands utgick det alltså faktiskt barnbidrag för och så vidare. Det var mycket av sådana här exempel. Det rörde sig om 1.8 miljoner barn och föräldraförsäkring på ingång, beskattad sjukpenning samtidigt. Ni kan ju

tänka er hur våra register skulle byggas upp för att klara det här och Sam-Olof Sandström⁶⁰ som sitter här, kan mycket bättre än jag tekniken för det, men i verkligheten utvecklades särskilda registerhanteringsrutiner inom denna RAFA-utredning, som faktiskt då var unik, vad jag kan förstå. Och över huvud taget för att klara alla dessa kopplingar mellan alla de här delarna. Men samtidigt så höjdes ju enormt då, registerkvaliteten i de här delarna och enorma mängder registerhantering skedde. Vi räknade med motsvarande 3000 årsarbetare som ersattes utav datakraften per 1 januari -74. Så man får inte underskatta rationaliseringseffekterna och det här greppet om verksamheten. Ja.

Olli Aronsson: K-G, har du...

K-G Scherman: Det var ju många arbetsuppgifter som flyttades över till Riksförsäkringsverket och Försäkringskassorna enbart därför att de här datorerna fanns, för att man kunde få ordning på registren och för att det bedömdes som det billigaste sättet att sköta de här rutinerna. Därför att på den tiden var detta ju så unikt. Glöm inte att på 70-talet, till stor glädje från de som hade hand om det, berättades att Riksförsäkringsverket hade de största datorerna, om det var i Norden eller i Europa, de var jättestora i alla fall. Och så sent som i slutet på 80-talet och i början på 90-talet höll vi fortfarande på att tjata om att vi skulle ta över arbetsuppgifter, där egentligen enda orsaken var att verket på 80-talet hade en stor dator. Men det blev ju slut på det där till slut.

Olli Aronsson: Men, det fanns väl en aspekt till på det här med att man hade rikssystem och man hade bättre avstämning. Det var ju att man också tvingade fram ensartade handläggningsrutiner. För det var ju också, upplevde jag, ett politiskt tryck, att man skulle hanteras lika, oavsett om man kom in vilken kassa som helst i landet. Och det gäller ju inte bara inom allmän försäkring, samma sak var det ju inom skatteområdet. Där var ju, det tunga motivet var ju bland annat för att avskaffa våra gamla taxeringsnämnder och taxeringsordförandena. Det var att man ville ha en tjänstemannataxering för att få en likformig hantering utav medborgarna. Så uppfattade jag också att det var ett ganska starkt tryck då. Och mycket av den här debatten som vi säkert kommer in på så småningom här nu, om möjligheterna att decentralisera teknik, där förbisåg man ju faktiskt det här faktumet att, ja handläggningen. Jag menar, skulle man splittra den också och Bohuskassan kulle göra som de själv ville, Hallandskassan hur man själv ville och så vidare, hur man handlade ärendena. Här satte IT-systemen ett viss tvång, trots allt, på att göra på ett likformigt sätt.

Dag Osterman: Ja, en lite annorlunda vinkling, jag satt ju där uppe i Sundsvall de här åren vi pratar om, -74, och skulle ha någon typ av, skall vi säga, ordning och reda på de här överlämnandena från utveckling till produktion. Systemen skulle vara väl dokumenterade innan de fick sättas i produktion. Jag skall inte gå in för mycket på det här med beskattad sjukpeng och så, men det var enklare sagt än gjort. När rutinen beskattad sjukpenning skulle gå i drift var dokumentationen bristfällig. Vad hjälpte det då om en enskild tjänsteman viftade hur mycket om helst – ”tåget gick” – naturligtvis ändå.

⁶⁰ Sam-Olof Sandström, IT-konsult, som arbetade i RAFA-utredningen med bl.a. barnbidragsgruppen, sedermera systemchef på Nordbanken m.fl. kvalificerade uppdrag inom IT-området.

Olli Aronsson: Vi kan väl komma in ändå lite grann på teknik, för att här var vi inne nu i en period där man, jag uppfattade nog att vi var kolossalt optimistiska vad gäller teknikens möjligheter och vi hade, alltså man jobbade ju dag och natt stundtals, men vi hade samtidigt en kolossal tur också. Vet inte i vilken ände vi skall börja teknikanalysen för att den är nämligen ganska intressant. Magnus, du som satt och höll på och designade terminalbord för Stansaab,⁶¹ kan du berätta lite grann om vad som hände.

Magnus Svantesson: Vi stod ju inför ett teknikskifte där en stor del av kontorsarbetet skulle ske i direkt kontakt med datorer – via bildskärmar. Det befintliga systemet byggde på satsvis orienterad bearbetning, magnetband in och magnetband ut och ett arbetssätt som innebar att man skrev stansunderlag, någon stansade upp det och sedan körde man in det i en maskin och sedan fick man tillbaka en fellista om en vecka eller två. Den där tekniken hade börjat nå sin vägs ände nu i början på 70-talet. Framför allt så drev man på ifrån banker och försäkringsbolag för att ställa frågor direkt till datasystemet samt att direkt kunna lägga in en uppgift direkt i systemet när kunden var i telefon. När jag kom in i RAFA-utredningen så var det dags att göra en försöksverksamhet med ny teknik och min uppgift blev att bygga upp ett försökssystem på Försäkringskassan i Sundbyberg. Applikationen var sjukförsäkring – på lokalkontoren hade man mest hand om sjukförsäkringsärenden. Jag tänker ge några praktiska bilder från den här perioden för att visa på att det var en pionjärperiod som det handlade om.

Jag programmerade alltså upp sjukförsäkringsrutiner – man skulle alltså kunna ta emot sjukankmälningar på telefon och lägga in klassändringar direkt i datorn osv. Så jag gjorde ett sådant system och kopplade upp en terminal till Stockholms datacentral, föregångaren till DAFA. Jag fick köra ett online-system⁶² i en liten partition i deras maskin. Därigenom kunde personal på försäkringskassan prova på hur det var att arbeta med direktåtkomst till sjukförsäkringsregistren. Själva programmeringsarbetet och det tekniska, det flöt på ganska bra men när vi sedan började prova systemet på försäkringskassan upptäcktes flera brister. Det var ju mest kvinnor som arbetade på Försäkringskassorna, så det var inte alls otureligt att åka dit och hjälpa till med det med utprovningen. Men det visade sig att när jag arbetade med terminalen så gick det bra, men när flickorna gjorde det så blev bildskärmen alldeles svart. Efter lite forskande så kom vi underfund med att orsaken till detta, det var nylonblusar [några skrattar]. Kvinnor hade nylonblusar på den tiden och det tålde inte de här terminalerna. Leverantören föreslog att personalen skulle jorda sig på en matta så vi ordnade så att det blev möjligt. Men det var ju alltså ett av de ganska många praktiska problem som vi råkade ut för.

Olli Aronsson: Var det mattan, la du i koppar eller?

Magnus Svantesson: Ja, först för att lösa det temporärt så var jag ute och handlade lite koppartråd som jag la på mattan, alltså, man fixade allting själv på den här tiden, det var så. Nästa problem, det var det att tangentborden såg ut som på en skrivmaskin, det vill säga, siffrorna låg högst upp och man nådde de med ”Shift”. Och så kunde man ju inte

⁶¹ Det svenska Stansaab blev leverantör till RFV vad gäller terminaler för Försäkringskassornas lokalkontor. Det engelska ICL hade levererat terminalerna till pensionssystemet 1973.

⁶² On-line-system – benämning på ett system där användaren via bildskärm eller annan terminal kan arbeta i direkt dialog med datorn.

ha när man skulle mata in stora mängder siffror. Vi måste ha fram nya tangentbord och bråttom var det för tjejerna klagade på att de befintliga inte gick att använda. Så jag satt på en lunchrestaurang med en leverantör och skissade på ett tangentbord med numeriskt block och med lite funktionstangenter som också vore bra att ha. Han fick en servett med en skiss med sig hem till sin fabrik och gjorde ett sådant där tangentbord. Det var det första PC-tangentbordet som gjordes där. Det var inga som hade kommit fram med den här lösningen tidigare. Plötsligt hade en svensk leverantör en ny intressant produkt som leverantörerna på världsmarknaden inte hade just då. Ett tredje sådant här problem som dök upp under den här perioden med försöksverksamheten, det var att flickorna fick huvudvärk och mådde inte bra utav bildskärmsarbete. Detta var inte bra och kunde hota hela projektet. Det var väldigt mycket prat på den tiden om strålning och vad som skulle kunna inträffa om man arbetade med sådan här teknik alltså. Vi kände bara, vi måste lösa det här. Så småningom kom vi till en hypotes att problemet satt i bildskärmens läsbarhet. Jag ringde slog upp en ögonläkare i katalogen, ringde honom att jag bad honom åka med i min Ford Anglia de luxe, som jag hade på den tiden, ut till Försäkringskassan. Jag bad honom undersöka om han kunde se något fel. ”Ja, jag kan ingenting om bildskärmar”, sade han. Men du kan en del om ögon sade jag – det måste finnas ett problem här. Efter lite undersökningar kom han på att det var en för låg bildrepetitionsfrekvens – 25 Hz när det borde vara minst 50 Hz. Det skapade ett osynligt flimmer. Nästan alla leverantörer använde den tekniken. När vår svenske leverantör kom ut med en bildskärm med 50 Hz fick leverantören (Stansaab), egentligen en ny världsprodukt att sälja. Man hade under någon månad ergonomiska skärmar med bättre teknik än vad konkurrenterna hade. Ja, det var flera sådana här historier som, man kan säga visar på att det här var pilotprojekt där det dök upp praktiska problem som man löste i direktkontakt med leverantörerna. Därmed kom det fram ny spännande teknik som ett resultat av detta samarbete. Vi hade på Riksförsäkringsverket några av de största datorerna och vi använde den senaste tekniken. Riksförsäkringsverket låg förmodligen främst när det gällde att gå i drift med ett stort realtidssystem. Vi låg till och med före banker och försäkringsbolag. Det var en utmaning för leverantören Honeywell-Bull⁶³ att klara den här installationen i Sverige.

Olli Aronsson: Andra, lite synpunkter här innan vi släpper in leverantörsaspekten, för det blir intressant att höra den. Då tycker jag att vi skall ta och lyssna med Dag, har du någonting mer om teknikfrågor att lägga till här?

Dag Osterman: Ja lite grann, det ligger väl i det Magnus säger, men det var väl så att det ena var ett applikationsprojekt⁶⁴ och det andra var ett teknikprojekt.⁶⁵ För att kunna utveckla system måste tekniken först finnas på plats. Här hade vi initialt problem med såväl databaser som kommunikationsprogramvaror som ren maskinutrustning. Och jag vet att Magnus sade någon gång, när jag pratade kring det där gamla att, när vi började projektet,

⁶³ Honeywell Bull, amerikanskt företag som bland annat utvecklade och tillverkade elektroniska styrsystem för flygplan och robotvapen.

⁶⁴ Avses Riksförsäkringsverkets system som pension eller barnbidrag. Enligt brev från Dag Osterman, 12/5 2008.

⁶⁵ Avses dataprogram, operativsystem, maskiner med mera. Det vill säga, leverantörens delar. Problemet var att tekniken ofta inte fanns på plats då program skulle utvecklas. Enligt brev från Dag Osterman, 12/5 2008.

då pratade vi ju alltid applikation när vi träffades och sista två åren så pratade vi bara teknik, varför tekniken inte fanns. Förutom tekniska problem så hade även organisationen initialt vissa problem. Projektet bemannades till stora delar av erfarna konsulter medan många av den egna personalen som skulle hålla projekten var oerfarna och hade svårt att styra konsulterna.

Som exempel på tekniska problem kan nämnas att de levererade skivminnena sades ha 100MB. Vid leverans visade sig att de först måste formateras varför de bara rymde vardera 70 MB. Man hade glömt att de skulle formateras först. Det andra som inträffade, det var att bandstationerna, de var inte anpassade till de volymer som vi hade. Som exempel kan nämnas att pensionssystemet fanns på 60 magnetband. Så när vi gick till leverantören och sade, vad gör vi nu då, när vi får ett läsfel här, den här bandstationen klarar inte av läsfelet, då sade de, kör om, köra om 60 band, sade vi, varje gång. Och vi fick börja dela upp körningarna, en massa delkörningar. Inte heller utvecklarna hade erfarenhet av våra volymer. Som exempel fick de fellistor som sändes till kassorna kuverteras i kuvert där adresslapparna klistrades på manuellt. Det löstes sedan vi i systemhandboken visade hur man kan använda fönsterkuvert. Konsulterna sparade banden under namn som testfil 1, testfil 2 och testfil 3, bandarkivet höll på att sprängas på två, tre månader. Till slut tvingade vi dem att lägga in sådana här praktiska saker i systemen som spartid och sådana där saker. Och det fick vi göra så våldsamt, jag skall inte berätta vad jag har lidit för det, men ganska mycket vad. För att få ordning fick vi ibland ta till kraftfulla medel. När det gällde att få ordning på magnetbanden fick projekten i storleksordningen en månad på sig. Därefter lade driften ned alla band som inte följde reglerna på driftassistenternas bord istället för att arkivera dem. Detta utlöste naturligtvis en hel del ilska – men fort gick det att få ordning.

Olli Aronsson: Innan vi går in mer på teknik. Jag skulle vilja höra lite mera om hur man utvecklade system och synpunkter på sådant och Erik var ju med från början och utvecklade pensionssystemet. Har du några synpunkter på det här med arbetsmetoder och annat från den tiden, kontra i dagens läge?

Erik Granström: Ja. Det var väl inte så mycket arbetsmetoder på den tiden men, det är väl som, jag tror Magnus var inne på, sättet att göra det här var inte så mycket krussiduller, utan vi kodade och testade. Vi kodade ju i COBOL, på blankett, stansade in materialet. Lämnade in det för inmatning och kompilering i datorn och vi fick ofta vänta på resultatet till dagen efter. Och det här var ju ganska omständlig process, alltså turnaround-tiden, som vi säger, från man lämnade in och man fick tillbaks en kompilerad lista med alla fel gjorde att den här systemutvecklingsprocessen var ganska seg. Metoder existerade nog inte vad jag vet i alla fall, utan på den tiden hade man ju alla roller i en och samma person. I dag är ju utvecklingsprocessen uppdelad i roller. Man är antingen, till exempel, kravfångare eller analytiker eller designer, alla andra olika uppgifter. Alltså för att göra ett system idag, eller ett program så åtgår det ofta en sju, åtta olika roller, vi hade alla rollerna i ett, från kravfångst till test. Det som förändrade vår arbetsmetod under den här tiden dock, det var ju att vi kunde börja använda terminaler. Och det var ju då tack vare att det

fanns någonting som hette timesharing⁶⁶. Och timesharing var, så att säga, en teknik som kom ifrån Bull⁶⁷, som hade det som arbetsmetod, men där det egentligen var ett arv ifrån General Electric. Och då kan man säga att det är också förklaringen till att Honeywell Bull, på den tiden var så långt framme i onlinesystem. Det var det som var, så att säga, ett stort avgörande. Så att själva programutvecklingen i sig förenklades ju mycket genom att kunna använda terminal. Vi kunde på så sätt mata in programmen, du kunde redigera, du kunde till och med slippa ta ut listor utan du kunde direkt titta på terminalen och se din exekveringsrapport. Så här vart det ju väldigt mycket rationellare utvecklingsmiljö. Där- emot så hade vi ju inte egna terminaler utan vi gick till ett terminalrum där fanns det kanske fem, sex terminaler, man fick i princip köa för att sätta sig där och jobba. Och det här med brist på terminaler sedermera, även hos Försäkringskassan, det var ju någonting som hängde med ända till slutet på 80-talet, skulle jag vilja påstå innan det liksom vart en PC eller en terminal per handläggare. Jag vill verkligen understryka det Magnus sade, att tiden på RAFA, med uppbyggnaden av det nya Socialförsäkringssystemet präglades av mycket stark pionjärande som jag inte har varit med om senare. Vi hade väldigt mycket studiebesök, från faktiskt hela världen då som var intresserade av det här online-systemet, alltså vårt transaktions- och databassystem som hade långt bättre prestanda än vad IBM kunde prestera på den tiden. Det som vi ju led utav då i början av 70-talet, som var ganska besvärande, det var ju prestanda i kommunikationssystemet. Och det var ju en kritisk faktor här ända fram till mitten av 70-talet.

Olli Aronsson: Jag skall nog så småningom, be leverantörssidan att rapportera om den saken [ett flertal skrattar], men jag har för mig att, du har nämnt vid tillfälle Erik, att du var med och skapade det första pensionssystemet då som gick på online-miljö då. Som gick i produktion i september -73 med då terminalkontrakt till ett 30-tal försäkringskassor eller vad det var, till centralkontorena då. Det var du och så var det en tjej ifrån kassan som satt och gjorde systemet.

Erik Granström: Som hette Britt-Marie Lennmark,⁶⁸ ja.

Olli Aronsson: Precis, och så jämförde du, 30 år efteråt fick du ju äran att, då vi lanserade det nya pensionssystemet, då har du jämfört resursinsatserna. Kan du ta några meningar om det där?

Erik Granström: Ja, vi kanske inte skall jämföra dem på samma dag. Som sagt, vi var två stycken, vi satt mittemot varandra, en med försäkringskunskap och en som hjälpligt kunde koda COBOL. Det var ju här bara, själva dialogbitarna som vi utvecklade. Men totalt sett så var det ju väldigt begränsat antal personer som gjorde det hela. Även, skall vi säga, batch- och uppdateringsprogrammen så att säga. Medan nya pensionssystemet, som Adriana⁶⁹, sitter där, har varit med och drivit också, har ju kostat väldigt mycket resurser, det är inte 10 gånger, det är 100 gånger mer resurser som krävts [allmänt skratt].

⁶⁶ Timesharing, en metod att använda en dator så att många användare samtidigt kan vara anslutna till datorn och datorn delar sin datakraft mellan de anslutna användarna. Enligt brev, e-post från Jacob Palme, 29/4 2008.

⁶⁷ Syftar på Honeywell Bull. Se fotnot 63.

⁶⁸ Britt-Marie Lennmark var försäkringstjänsteman från försäkringskassan i Stockholm.

⁶⁹ Syftar på Adriana Lender som idag är överdirektör för Riksförsäkringsverket.

Olli Aronsson: Det var kompaninivå på det hela, om jag har förstått det rätt.

Erik Granström: Men, det var fler roller på den här senare tiden.

Olli Aronsson: Precis. Åke.

Åke Sällvin: Vi pratar om det här med tekniken nu. Att Bull fick ordern var väl att man talade om att man kunde hantera lagringen utav sådana här stora datamängder. För att jag kommer ju ihåg från folk- och bostadsräkningen -75, att vårt största problem där, var att IBM inte kunde hantera information på mer än ett skivminne i taget. Så man kunde alltså inte jobba över flera skivdiskar. Och jag tror att därför Honeywell Bull fick ordern och genom den utveckling som med tanke på de stora register som även här hanterades, så måste det vara grunden till de databaser som Bull eller Honeywell Bull, tillsammans med RFV tog fram.

Olli Aronsson: När vi ändå tar upp den här problematiken att, nu har vi alltså, vi hade alltså ganska oprövade människor på alla nivåer, som har kommit fram här, och det var ju sanningen. Och vi har då, de som är teknikkunniga med vana att programmera satsvisa bearbetningar, post in, post ut, kan plötsligen få till det här med direktåtkomst på terminaler. Hur förberedde man det här tricket nu då? Att plötsligen omvandla, ja, ni var väl nästa diletanter om man skulle vilja påstå, i den här nya världen i alla fall, till att få till det här på väldigt kort tid. Och där tänkte jag nog att kanske leverantörsföreträdare kan redovisa vilka hjälpmedel som togs fram för att se till att man kunde jobba i en sådan här miljö, att få till sådana här system över huvud taget. Håkan, kan du ge några ord på vägen på den kanten?

Håkan Persson: Man kan väl inleda med att säga att systemet var väl inte översålt. Men det visade sig ju att behoven, kraven var avsevärt större än vad vi hade, någon kanske hade förutsett. Sedan var det väl också så att, som jag har hört andra vittnesmål här, på min vänsterkant, att det tillkom ju en hel del saker, bland annat, beskattad sjukpenningen som kastades in relativt tidigt i projektet. Så att den prognostiserade belastningen kanske också ökade men klart var att vi hade ingen avundsvärd sits då, när vi körde igång i Sundsvall. Vi hade väl kapacitetsproblem på de flesta områdena egentligen. Men om vi tittar på det kanske mest centrala, så var det väl databashanteraren. Det var det första som kom upp, alltså den programvara då som administrerar databasen. Bull hade ett standardsystem som hette IDS 1, "Integrated Data Store". För den som är bevandrad med databaser var det en nätverksdatabas, som var ganska flexibel och användbar för komplexa strukturer men förhållandevis tung att köra i maskinen.

Einar Sein: Volymer, alltså?

Håkan Persson: Ja, precis. Snilledrag eller inte, men i det läget lånade vi in en dataingenjör från amerikanska General Electric vid namn Phil Deamer som är ungefär i vår ålder.

Någon i panelen:⁷⁰ Inte då inte.

Håkan Persson: Det var ingen ärrad kämpe, men han hade idéer och han tog på egen hand, med hjälp av ett par goda programmerare, fram ett databashanteringssystem som var avsevärt mycket strukturellt enklare än det här IDS 1, men som dög alldeles utmärkt för sjukförsäkringssystemet och även för bidragssystemet, alltså för bidragsförskott och barnbidrag. Och det där knackade han ihop på, vad kan det vara, ett år, någonting sådant. Han tog fram en förkompilator, Allmänna försäkrings translator eller ALFTRAN⁷¹, en programvara som låg mellan COBOL-programmen och databashanteringssystemet, som gjorde att det var någon sorts, API⁷² skulle vi kunna kalla det idag kanske, som möjliggjorde att vi kunde simulera MDS⁷³, som det här nyutvecklade databassystemet kallades med IDS 1, tills MDS var klart och sedan böt vi bara ut underredet och sedan kunde vi köra vidare.

Olli Aronsson: Det var väl det, Håkan, som gjorde att man kunde, förenklat sett, säga att traditionella autokodare, alltså personer med den bakgrunden kunde komma in i den här nya värden och skriv COBOL på ett enkelt sätt.

Håkan Persson: Precis, därför att det här mellanlagret och ALFTRAN, det styrde upp programmeringen och begränsade repertoaren för programmerarna i COBOL, innebärande att man kunde undvika en del farliga konstruktioner, helt enkelt. Det fanns även en dokumentationsdel i ALFTRAN så att man fick litet hjälp på vägen när man skulle programmera. Detta var alltså ALFTRAN och MDS. Kuriöst nog har jag fortfarande kontakt med denne Phil Deamer. Han tog med sig idéerna tillbaka till USA, och under många år användes MDS av en av General Electrics större datoranläggningar, Appliance Division i Louisville Kentucky, som tillverkar vita varor, kylskåp, spisar och sådant. De har nu lämnat denna programvara men MDS användes under ett stort antal år.

Olli Aronsson: Prestandafrågorna har vi ju berört, jag vet inte, vi kanske skall lägga till där att vi då, från projektet, vi hjälpte ju faktiskt leverantören en hel del för att få till det här. Dels var det ju den här centrala transaktionshanteraren, dels var det då nätsystemet som kommunicerade och styrde terminalerna. Prestandaproblemet fanns ju inte när vi skulle komma igång. För, problemet var ju att det gick så bra när vi körde igång 30 terminaler ifrån centralkontoren, det var ju långsam trafik och det gick bra med en Multidroplinje⁷⁴. Men nu skulle man plötsligen ha in sjukförsäkringen, från januari -74. Voly-

⁷⁰ Det går inte att höra vem det är som talar.

⁷¹ En förkompilator som bröt ned ALFRAN-syntaxen i COBOL-kod och assembler-kod innan programmet gick vidare till COBOL-kompilering.

⁷² Application Programming Interface - enligt Wikipedia ”en regeluppsättning för hur en viss programvara kan kommunicera med annan programvara. Regeluppsättningen beskrivs i princip alltid som en uppsättning funktionsanrop som under ordnade former ger tillgång till en viss funktionalitet. Man säger ofta att man kapslar in funktionaliteten bakom ett API.

⁷³ Mass Data Store, ett databashanteringssystem för mycket stora databaser som har förhållandevis enkla strukturer.

⁷⁴ Multidroplinje. Terminalerna kommunicerade med stordatorn via fast uppkopplade via telefonlinjer som kopplats upp exklusivt för detta ändamål. Den teknik som användes var ofta s.k. multidroptechnik där flera arbetsställen delade på en linje. Typiskt sett kunde 5–10 orter vara länkade till datorn via samma telefonlinje. Enligt Magnus Svantesson, i e-postmeddelande 27/5 2008.

merna gick upp i taket. Och det var det som var vågspelet och utmaningen Och jag vet inte, vi kanske skall ta och lämna det till efter kaffet för att det tar kanske några minuter att reda ut det hela. För att jag tycker det här är centralt för att få fram det här, för att det visar vilket risktagande man faktiskt gjorde. I många stycken kanske inte så medvetet men det var alltså en nybyggaranda och man trodde att det skulle gå och det tycker jag vi kan utveckla lite grann innan vi, eller efter att vi har fått kaffe. Så nu tar vi kaffe där ute.

–Kaffepaus–

Olli Aronsson: Ja, vi fortsätter där vi slutade förut men vi skall inte låta den här teknisk-diskussionen bli för lång nu för att det finns mycket annat väsentligt att ta upp här och debattera, men varför jag tycker det är intressant att göra det, i någon mån det är, som jag sade tidigare, det visar på, så att säga, vilka oförutsedda kan inträffa när man är på oprövd mark, för det var vi definitivt, varför man kan notera att 1973, när vi kom igång med vårt första terminalsystem i kassorna, då hade inget privat försäkringsbolag kommit igång med motsvarande terminalverksamhet. De första som kom igång, det var Folksam och det var Skandia men det var först -74, -75 i någon omfattning som de startade terminaltrafik i mindre skala. Så att vi låg i de åren ett till två år före de privata försäkringsbolagen. Men, skall vi ta det här en kort snutt om kapacitetsbekymren då. Vem vill ta det först? Einar.

Einar Sein: Jag kan ta en aspekt på det här som har att göra med tampor och tåtar på den tid när vi gick igång så fanns det någonting som hette Televerket. Televerket var indelat i ett antal distrikt och det fanns ganska hårda skott mellan distrikten. Så när vi hade bekymmer med kontakten någonstans ute med någon kassa då visste vi inte vilket Teledistrikt vi skulle ringa till, man kunde alltså få ringa till ett flertal för att få ordning på om de hade kopplat fel någonstans. Det gick så långt så vi var tvungna att köpa egen utrustning så att vi kunde tala om för Televerket var felet var någonstans för att få lite snurr på tillvaron. Det var alltså en indikation av att vi var så tidigt ute. Televerket var inte beredda på det, de gav oss dåliga linjer ibland. Vi hade så småningom avtal med Televerket om att vi skulle få ha bra linjer. Men blev det avbrott någonstans så kopplade Televerket även om oss till andra sämre ledningar.

Olli Aronsson: Ja, Magnus.

Magnus Svantesson: Man skall komma ihåg när det gäller teknik och kapacitet att i botten på tekniken så låg det en upphandling. Det gick till på samma sätt då som nu, det vill säga att den som har lägsta priset får ordern om de fyllde kraven i offertinbjudan. Med ett sådant upphandlingsförfarande finns ingen leverantör som kan lägga på en säkerhetsmarginal på tjugo, trettio procent vilket man egentligen borde göra eftersom det är svårt att räkna på kapacitet utifrån teoretiska modeller. När kunden väl fick maskinen så var den dimensionerad efter en teoretisk modell och det blev regelmässigt kapacitetsproblem. Sedan var det i och för sig så att ibland hade man lite tur med att teknikutvecklingen gick framåt så att när maskinen väl installerades så var den lite snabbare och lite större än vad den man hade köpt därför att det hade kommit då nya modeller. Maskinerna installerades i en ny datahall i Sundsvall för det handlade också om en utlokalisering. Det var en stor hall full med datorer, skivminnen, bandstationer m.m. Rent kapacitetsmässigt så motsvarade denna anläggning ungefär vad en kraftig persondator har idag och hemma har jag väl ungefär motsvarande skivminnesmängd stående på mitt skrivbord. Att bygga själva applikationen var en utmaning men att trycka in detta system i något som

kan jämföras med en stor persondator var en ändå större utmaning. Maskinen skulle serva femhundra terminaler on-line och dessutom skulle den serva ett 30-tal programmerare som testade sina system och även kunna hantera stora satsvisa program med många magnetband in och ut. Det var volymerna och kapaciteten som oroad oss mest. Jag kommer ihåg att jag var tvungen att lära mig köteori⁷⁵ även om jag inte är särskilt matematisk lagd. Vi måste klara inte bara en genomsnittlig timme en vanlig dag utan vi måste klara den timme under månaden då det var högst belastning på terminaler, skivminnen, kanaler och så vidare. Allting skulle alltså trimmas och dimensioneras: processor, skivminnen, linjer ut till terminalerna, terminalerna i förhållande till applikationsmängden, transaktionsvolymen och så vidare. Det var ett evigt räknande för att få det hela att gå ihop. Sedan kan man då säga det att i slutändan så förutsåg man ju inte riktigt allt utan det blev ändå kapacitetsproblem och vi var tvungna att gradera upp maskinen. Våra beräkningar och tester (i Phoenix, USA) visade att vi troligen inte skulle klara den här belastningen på on-line systemet, utan vi behövde en större maskin, helt enkelt. Det kostade pengar. Olli Aronsson, fick vid ett styrelsesammanträde uppgiften ta kontakt med Sträng för att få 20 miljoner kronor i extraanslag. Inte så lätt uppgift kan tyckas men när han kom tillbaka så hade han fått fyrtio miljoner. Han var en skicklig förhandlare... [ett flertal skrattar]. Vi hade en fantastisk projektledning, kan jag väl säga, som hjälpte oss ur många svåra situationer.

Olli Aronsson: Kan Erik komma med en kommentar.

Erik Granström: Ja, ett av områdena som vi hade stora problem med var ju bland annat kommunikationssidan. Vi lärde ju oss att mäta och -74 så skulle, sjukförsäkringen implementeras och då ökade ju porten och vi skulle klara tio transaktioner per sekund och när vi mätte klarade vi tror jag en eller om det var två. Det gjorde ju då att väldigt kraftfulla insatser måste göras och Sam-Olof (Sandström) som sitter där och jag, var bland annat iväg -75 till Phoenix i Arizona för att tillsammans med Honeywell utveckla, så att säga, nästa generations kommunikationsprogramvara. När vi kom tillbaka då så klarade vi tio transaktioner per sekund, så det gjorde effekt. Det som vi lärde oss utav det här och som följde oss under egentligen hela 70- och 80-talet var att vi utvecklade väldigt mycket belastningssystem, generatorer, så att vi kunde mäta och vi visste vad systemen klarade och ett av de mest sofistikerade var ju just för terminaltrafiken ett system där vi genererade ut transaktioner ut i nätet, utnyttjade en funktionalitet i de gamla Alfaskopen som gjorde att man kunde vända transaktionerna. Man skickade ut ungefär som ett tecken som innebar att det var samma sak som en tangentryckning och på det sättet så genererade vi en reglerbar last och såg hur det här fungerade, tyvärr så försvann den möjligheten när vi fick PC. Så då försvann den här typen av funktionalitet, så att idag kan vi då inte generera den här typen av belastningsfunktioner. Å andra sidan så har vi idag lite större kapacitet. Våra strävanden att ständigt mäta vår kapacitet hade ju sin grund i att vi levde under knappa resurser och hårdvara var dyr på den tiden. Sitter man risigt till och är fattig så är det ju uppfinningarnas moder, så att säga, så att det var samma effekt.

Olli Aronsson: Ja, man kan ju säga mycket om det här då. Jag upplevde nog att det var mycket spännande vinter vi hade första halvåret -74. I början på det året när vi visste att taket var lågt, alldeles för lågt och volymerna bara pressade på och Sture och andra hade fått till den här sjukpenningen och fort skulle det gå och rätt skulle det bli. Där var det nervöst, måste jag säga, de månaderna men det gick bra. Olle och jag var ju uppe sedan hos Sträng året efteråt, -75 var det väl, och berättade om hur det hade gått med sjukpen-

⁷⁵ Begreppet *köteori* används här som ett samlingsnamn på den teori och de formler som används för att belysa hur och när köer och flaskhalsar uppkommer i system av olika slag.

ningen och där hade ju Sture och company lyckats. Det var väl kanske, på sjutton miljoner ärenden, tror jag, ett par tusen uttryckningsfall ni hade. Jag måste väl berätta, även om ni har hört det tidigare, Strängs kommentar några år efteråt på det här. För jag råkade bli bänkgämnare med honom på flyget ned till Kalmar -79 inför valet, tror jag det var, och vi kom att prata om det här. Han kom ihåg alltså tre år efteråt att, ”ja, jag har för mig det var nog ett par tusen fall ni inte kunde klara av där, det var ju bra”. Satt såhär och var så nöjd på det här vanliga sättet då. Och jag pratade om våra problem för honom då och det var kapacitet och det var applikation etc. Nu tänkte jag, skall jag ge honom det här med sena förutsättningar att inte departementet får ändan ur vagnen för att få fram förutsättningarna för en ny reform. Vi fick nästan programmera system mer på hörsägen i början på -73, på våren. Och Sture och Co, de låg med örat till marken och försökte klura ut vad skulle det komma för detaljerade föreskrifter i regleringsbrevet. Och jag märkte att han blev väl lite mer disträ när jag uttalade mina problem, med stort P. Och så sade han ”hör du du”, ”ser du den här gamla landsvägen där nere?” Vi höll på att landa i Kalmar då, ja, det kunde jag ju se. ”Ja, det var landsvägen då i södra Möre”, sade han, ”där hade jag varit”, sade han, ”i södra Möre på våren 1927 och fått lantarbetarna med i Lantarbetarförbundet. Och det första bönderna gjorde då på 1 november 1927 var att kasta ut alla fackligt anslutna på landsvägen och du förstår”, sade han, ”där stod jag i snögloppet den 2 november, bland utkastade statare bland svärande gubbar, skrikande kärringar, och ungar i snögloppet och skulle förklara att det var bra att vara med i facket. Det du, det var problem”, sade han [allmänt skratt]. Nåja, skall vi kanske komma vidare då på det här. Ett då intressant spörsmål i den här utvecklingen eftersom vi börjar på 70-talet och fortsatte på 80-talet, det var samspelet mellan aktörerna här, alltså RFV, Försäkringskassorna och även facket för där vet jag att K-G, där har du en del synpunkter.

K-G Scherman: Det är intressant att lyssna på det som sägs och att minnas att det fanns olika perspektiv som möttes, och att det inte alltid var så lätt att få de olika synsätten att gå ihop. Låt mig berätta litet om mitt perspektiv. Tyvärr handlar det nog mer om misstag och problem än om framgångar. I grunden var det en alldeles orimlig situation som den här organisationen hade hamnat i. Enligt det statliga, centralistiska sättet att se skulle Riksförsäkringsverket allt besluta och styra men den decentralistiska idén, som också levde vidare, medförde att verket inte skulle ha makten att se till att besluten följdes och erforderliga åtgärder för att nå uppsatta mål blev vidtagna. Riksförsäkringsverket gav ut författningar om hur kassorna skulle organiseras, vad de skulle ha för tjänster, vad de skulle ha för kontorsnät, och ända ned då till frågan om hur handläggningen skulle gå till. Man trodde att man genom att skriva handböcker skulle kunna tala om hur enskilda ärenden skulle handläggas och det skulle då stöttas utav väl genomtänkta (data)rutiner. Herrarna känner igen vad jag snackar om?, Yes, sure.

Det där trodde inte jag på. Jag tyckte att den filosofin var både genomförbar och rättsvidrig. Ogenomförbar eftersom man inte kan styra en stor organisation med tusentals medarbetare med den här typen av detaljerade föreskrifter och pekpinningar. Om man kunde det på 50-talet, vet inte jag, men på 80-talet var det definitivt omöjligt. Rättsvidrigt var det också. I systemarbetet gick det lite grovt beskrivet till så, att när systemerna mötte en bestämmelse som var svår att förstå, ja, då ringde man till ministeriet och frågade. ”Hör ni ni, vad menar ni med det här?” och de stackarna på ministeriet svarade. Svaren körde man in i datorprogrammen. Lagtolkning genom programmering i stället för att låta jurister och domstolar sköta den saken, så som faktiskt vår grundlag föreskriver. Jag tyckte inte detta var bra. Ovanpå det här låg dessutom att kassorna faktiskt formellt sett var självständiga, och här satt vi, trots detta, och styrde utfallet av deras beslut på alla de olika sätt som jag just har räknat upp. Författningarna som detaljstyrde organisationen var ju i och för sig lagenliga men de var ju ganska dumma i alla fall. Och det här att styra

utfallet av kassornas beslut i enskilda ärenden med datorer och handböcker, det var varken lagenligt, lämpligt eller effektivt.

Vad jag missade var att jag genom att montera ned allt det här, för det gjorde jag, raserade hela det styrsystem som vi faktiskt hade och som var det enda vi hade. Jag reste runt med tjugusiga föredrag om sunt förnuft som skulle användas för att inom lagens ramar finna bästa beslut i de enskilda fallen och om att man skulle förstå innebörden av bestämmelserna och tillämpa dem på ett genomtänkt och bra sätt. Men kära någon, vi hade ju inte några av de styrmedel som hade fodrats för att detta alternativa sätt att styra skulle ha kunnat fungera. Tro mig eller ej, när vi försökte sätta upp ett kompetensutvecklingsprogram, ja, då fick vi Försäkringskassaförbundet i huvudet på ena sidan och Försäkringskassadirektörerna å den andra blev ju dödsura och ”vad nu, här kommer ni och lägger er i”. Det här är ett bra exempel, jag skulle kunna dra väldigt många. Jo, jag tar ett till, som just gäller kompetensutveckling. Du nämnde om Bohuslän [vänder sig till Olof Bergvall], din efterträdare, jädra trevlig kille, Essunger hette han, nej, förresten det var ... ja, Okej, spelar ingen roll, det var en av direktörerna, en händelse när jag var ny. Jag var rätt entusiastisk redan på den tiden och ville göra saker och så sade han då, ”ja, det blir ju himla trevligt...” Det gällde kompetensutveckling, gemensam ledarutveckling och sådär, ”ja”, sade han, ”det är himla trevligt det här att du är så intresserad, men du måste ju tänka på att vi måste kunna driva verksamheten också”.

Med allt detta vill jag ha sagt att vi hade en strid, när den började vet jag inte riktigt, men under hela min tid pågick den. Den gick i vågor, men i grunden hade vi det här att Försäkringskassorna försökte att hävda den roll de faktiskt formellt och konstitutionellt hade. Den rollen ville de hävda emot alla dessa påhitt från Riksförsäkringsverket, som försökte få sin roll och sitt uppdrag att fungera. Och med detta kan jag återknyta till IT utvecklingen igen. Lite cyniskt säger jag då att visst, det var säkert så att det fanns många överväganden om rationalisering och effektivisering, det var ärliga försök till förbättrade service och alltihopa det här. Men på ledningsnivå så var det krig från början till slut. Det handlade inte främst om att det skulle bli bra IT utan främst om att parterna ville komma varandra till livs.

Olli Aronsson: Jaha, men då tycker jag Olle skall ta upp den tråden. Hur uppfattade du det här, du har ju ändå varit här förut och sett det från den kanten, hur upplever du det här på 70-talet när du kom till RFV och ...?

Olof Bergvall: Spänningen mellan kassorna och verket framförallt, jo, det var ju så att vi till att börja med så hade vi ett gott förhållande med facket när det gällde försöksverksamheten på Norrtäljekontoret. Jag erinrar mig, vid ett tillfälle när FF:s ordförande bjöd på lunch på Norrtälje Stadshotell och höll ett fint tal och talade om vad bra det var att vi hade låtit personalen vara med och hantera den här försöksverksamheten och använda sina kunskaper till någonting positivt. Sedan tillkom ALLFA-utredningen och då förändrades förhållningssättet. På facket så såg man i det en möjlighet att genomföra det man hade hoppats på att man skulle bryta ned den här centrala datahandläggningen och sprida ut det på länsnivå. Och utredningen låg ju också i den dåvarande regeringens händer. Ordförande var centerpartist ifrån Skaraborg och han gjorde ingen hemlighet av att målet var att man skulle decentralisera ADB-verksamheten. Det skrevs så småningom ett betänkande utav ALLFA-utredningen och Kurt Ljungholm⁷⁶ och jag var med som experter i utredningen och när rapporten skulle expedieras till regeringen så reserverade vi oss och det gick ganska lång tid men i alla fall så slutade det hela med att regeringen tog ställning

⁷⁶ Kurt Ljungholm, född 1920, Byråchef för RFV:s tekniska byrå och därutöver projektledare för RAFA-utredningen mellan 1967 och 1970; fom 1972, avdelningschef för RFV:s planeringsavdelning till sin pensionering.

med reservanterna och beslutet med anledning av utredningen, det var mera likt den centrala hanteringen av ADB-driften som var verklighet innan ALLFA tillkom.

Olli Aronsson: Om jag får lägga till själv här så upplevde jag nog i den styrgrupp vi hade för RAFA att så länge det gällde att flytta över jobb till Försäkringskassorna, typ barnbidrag och även då beskattade sjukpenningen, men det var ett, skall vi säga, ett regeringsdirektiv som så var det ganska positivt. Men sedan, när det hade kommit igång, då märkte man av inläggen ifrån kassadirektörerna i styrgruppen att då anade man de här armbågarna ganska ordentligt.

K-G Scherman: Ja, precis. Och man hade inom RAFA gjort beräkningar på rationaliseringsmöjligheterna, det var någonstans på tvåtusensexhundra personer. Det där hade nog inte min företrädare plockat fram, men jag fick besked att nu var det så här, att nu gör vi det här och jag tyckte ju jag lyssnade på de här grabbarna, så jag sade direkt, nu gör vi så här, och det blev man ju inte så populär på. Jag nämnde tidigare om mitt anförande på Socialförsäkringsklubben. Och jag menar att omsvängningen ifrån facket, den kom när vi skulle börja rationalisera. Och nog hade man i alla fall viss anledning till kritik. Jag tänker på hur vi använde de s.k. ärendetiderna.

Det fanns alltså någonting som hette ärendetider. Man räknade ut att si och så många ärenden var det i ett visst ärendeslag och till det arbetet användes si och så mycket tid. En division gav ärendetiden. Men sedan var vi så fräcka att vi genom automatisering tog bort de enkla ärendena men som rationaliseringseffekt räknade bort genomsnittstiden! Det där var facket helt vansinniga på, men det tog ganska lång tid innan jag förstod att de hade ju rätt, för sjutton.

När det gäller direktörerna tror jag att nya tider, nya värderingar spelade in. Det var ordning och reda på 60- och 70-talet men nu skulle alla hålla på och ”förverkliga sig”, ”vara tydliga” ”stå upp för sina ideal” osv.. Det förändrade samarbetsklimatet.

När det sedan gäller ALLFA-utredningen så vill jag peka på att när de lade fram sitt förslag hade vi fortfarande en borgerlig regering och Olle Johansson var dataminister. Som jag ju berättade i min inledning höll han och den här Axelsson⁷⁷ på och försökte att köra igenom ALLFA-förslaget. Men de fick annat att göra efter valet och det var ju tur för oss i alla fall. Så kom då Sten Andersson och Sture Korpi⁷⁸ in i bilden. De var förståndiga grabbar och de satte stopp för dessa förvillelser. Därmed närmar vi oss Åke Sällvins tid, det var nu april-maj -83. Då kom nämligen direktiven till Fas-90.

Summan av allt detta är att våren -81 till våren -83 pågick en jättesträd. Och den landade inte i något beslut om vad vi faktiskt skulle göra utan i ett uppdrag till en ny utredning, den pågick som jag tidigare sagt till 1988. Men under resans gång hände något kul och konstruktivt. Med ens, det var -87, kommer medarbetarna och säger att nu är det dags för Dur-3⁷⁹. Man hade kucklat ihop någonting med Statskontoret som vi kunde skicka direkt till regeringen och så få nya datorer sådär ”lite vid sidan om”. Det var väldigt skickligt gjort, vilka det nu var som hittade på detta genidrag.

Olli Aronsson: Jaha, var så god.

Anders Dager: Innan vi går in i Fas-90-perioden, så att säga. En fråga vi har diskuterat val, roller och styrproblem och det är väl alldeles uppenbart att förutsättningarna förändrades långt senare då i och med förstatligandet. Men en fråga till er, hur ser ni på reger-

⁷⁷ Sekreterare i den informella arbetsgrupp som skulle upprätta en generalplan för decentralisering av socialförsäkringens datorer.

⁷⁸ Sture Korpi var statssekreterare hon Sten Andersson.

⁷⁹ Dur-3 står för Datoruppföljning 3.

ingens roll här under RAFA-tiden? Är det så att regeringen när det gällde socialförsäkringsområdet hade andra skäl att vara mer närgångna i sin styrning inom det här området jämfört med andra, så att säga, politikområden? Det är någonting som jag möjligen kan se hänger kvar om man också jämför med hur det ser ut här över mellan olika departementsområden. Socialdepartementet har ju alltid varit på hugget och på alerten och var också då ganska närgången i sin styrning.

Olli Aronsson: Vad säger Sture om det?

Sture Wallmon: Ja, jag kan ju försöka. En liten mer generell bild, tror jag. Man skall komma ihåg att själva regeringskansliet har inte särskilt mycket kompetens när det gäller datafrågor. Det är en typisk sådan där del, där man måste luta sig mot andras åsikter, inte minst Statskontoret har man ju försökt utnyttja. Men kom ihåg att när det gäller en sådan svår problematik som det här med dataverksamheten i socialförsäkringen. Den blev på något sätt nyckeln till en massa reformer och rationalitet i de här delarna. Man ville definitivt säkerställa detta. Så fort alltså, en myndighet av Riksförsäkringsverkets karaktär uttalar någon oro för att man inte klarar en reform och det beror exempelvis på att man inte har kapacitet eller så. Då är man rätt så tvungen att på något sätt stötta det, framförallt om en myndighet av expertkaraktär, i det här fallet exempelvis Statskontoret, upplever att det ligger något i det. Det är ungefär så långt man kommer i kanslihuset i stora drag, men det stämmer inte alldeles exakt när det gäller socialförsäkringen. En utav delarna var ju att det var så oerhört uppenbart hela den här perioden som vi kallar för ALLFA då som i grunden är från -76 och i stort sett varar fem-sex år. Det var ju egentligen en maktkamp det handlade om, fast den fick då karaktären utav datasystemet och därför blev det ju också något egendomligt. I grunden var det ju alltså så att på 70-talet så var det ju en maskinkapacitetsfråga ifrån början där inte minst Statskontoret pekade på behov av vissa saker och verifierade det. Det här ledde alltså då till att centern högg direkt som en kobra på att det borde ju kunna gå då att fördela systemet eftersom också Riksförsäkringsverket antytt att möjligen kunde man tänka sig att ha databehandlingarna för de pågående fallen fördelade. Dörren var ju öppen, lite för den infallsvinkeln i de här delarna och det var det som i grunden, alltså, gjorde att det fick vind i seglen. Sedan kommer säkert många av er ihåg att centern hade ju sin datafilosofi, inte bara decentralisering, det var ju starka falanger där som ville slopa personnummer om ni också kommer ihåg det. Så det var väldigt mycket som rördes ihop i det här eller rättare sagt, jag vågar säga att socialförsäkringen blev på något sätt piloten i alltihop det här. Därför blev det alltså så väldigt mycket koncentrerat runt denna ALLFA-fråga egentligen. K-G och jag hade ju bland annat en föredragning då för Olle när han var minister och Anne Wibble⁸⁰ dundrade in på arenan, om du kanske kommer ihåg det, och talade om att för Folkpartiets del så kunde han ju dra något gammalt över sig och så ilade hon ut lika fort igen. [ett flertal skrattar]. Det var väl ungefär så det gick till, vilket visade att alltså även den regeringen var ju ganska splittrad i den här typen utav frågor. Jag bara nämner det. Sammanfattningsvis, glöm inte att det blev alltså mest en maktfråga hela den här problematiken, som man försökte nödtorftigt dölja genom andra varianter, kapacitet och allting. Bakgrunden till det var ju rationaliteten vilket gjorde definitivt att FF hamnade som motståndare då och samtidigt var FKF i maktfrågan inne på att de skulle ju vara medansvarig för det här och det var ju då det lanserades idén om ett delat huvudmannaskap som en del av er kommer ihåg. Ja, lite sådant.

Olli Aronsson: Åke.

⁸⁰ Anne Wibble, 1943–2000. Hon var ekon.lic. och svensk folkpartistisk politiker, riksdagsledamot 1985–97 samt finansminister 1991–94.

Åke Sällvin: Men för att också koppla på lite grand till mitten av 70-talet. Jag menar, det var ju också en grund i den här integritetsdebatten. Olle var ju och framträdde och diskuterade i Kvällsöppet. Det påstods att anställda vid kassan tittade i registren. Hur stor betydelse det hade för den här fortsatta debatten kopplat till det, slopande av personnummer, et cetera, et cetera?

Olof Bergvall: Jag kan väl bidra med en del. Folkpartiet hade en riksdagsman som hette Kerstin Anér,⁸¹ dotter till gamle EPA⁸²-chefen, men hon var riksdagsman och hennes huvudsakliga uppgift, det var att driva frågan om integritetshotet. Det skrevs ju massor av artiklar och till slut så tog Olli och jag skrev en artikel, en motartikel som Expressen tog fast som undertryckare och vi begärde bland annat att de skulle upplysa och visa upp något av de offer som de påstod att integritetshotet åstadkom och de hittade aldrig något offer och faktiskt var att efter den där Expressenartikeln så blev det betydligt lugnare när det gällde integritetsfrågorna.

Olli Aronsson: Jag kan nämna att vi hade ju precis samma frågeställning när vi kom till RS-projektet⁸³ då. Återigen Kerstin Anér som med hjälp av då landshövdingarna med flera ville stoppa projektet. Och mycket riktigt var då, integritetsfrågan hängde man upp mycket på. Där var projektet inkallat på hearingar. Carl Bildt smög och viskade goda råd till de här som höll på att grilla oss. Det var Hallman⁸⁴ och med flera från Riksskatteverket som grillades då. Men frågan var ju väldigt het de här åren, rent politiskt vad det verkade. Jag har en fråga här. Upplever ni att redan från 70-talets början när din företrädare [vänder sig till K-G Scherman], Åström⁸⁵, hade han liksom tanken att ett förstatligande skulle kanske kunna komma till stånd om man via datasidan samlade upp allting enligt en stor organisation. Att man den vägen rent praktiskt skulle säga att nu har verket tagit över de viktigaste funktionerna, operativt också? Jag menar, de vanliga rutinerna. Upplever ni det att det fanns en sådan tanke bakom det hela?

Olof Bergvall: Jag kan inte minnas att Åström gav uttryck för någon sådan tanke. Där- emot så sade han väl ungefär som så att så länge de sköter sig och gör som vi säger så kan det ju vara såhär och det var väl så han agerade helt enkelt.

Sture Wallmon: Jag tror alltså att Åströms idé var kanske inte den här maktorienterade frågan, det tror jag inte ett dugg. Jag tror att det, tvärtom, var att han upplevde att det var väldigt mycket olika typer av bidragsformer i samhället som skulle vinna på att de strömlinjeformades något mer och att de därmed kunde hanteras enklare. Att det var en organisation som skulle vara samhällets utbetalningsapparat och det var hans absoluta filosofi och det var ju därför, som han vurmade för att både studiestöd och viss värnpliktsersätt-

⁸¹ Kerstin Anér var fil.dr och författare samt folkpartistisk riksdagsledamot 1969–1985. Hon deltog i debatten om den framväxande dataanvändningen i samhället och hade ofta en kritisk inställning till denna utveckling. I boken *Datamakt* utvecklade hon sina tankegångar och funderade bl.a. över om t.ex. böcker skulle försvinna och om kunskapsklyftorna skulle öka eller minska.

⁸² EPA var en varuhuskedja som sedermera har gått upp i Åhléns. Ofta användes EPA som en beteckning för något som är "enkelt och billigt".

⁸³ RS-projektet, Rationaliserad Skatteadministration som drevs av Riksskatteverket och Statskontoret under åren 1974–1980.

⁸⁴ Erik Hallman, överdirektör vid Riksskatteverket.

⁸⁵ Syftar på Lars-Åke Åström, se fotnot 30.

ning och allt vad det var som vi fick då i den där vevan, KAS⁸⁶ och allt som det hette. Det var absolut det som var filosofin som jag hörde, i alla fall.

K-G Scherman: Jag upplever att situationen för Lars-Åke och ännu mer hans företrädare var väldigt skild ifrån den situation jag levde i. Det fanns tidigare en idé om respekt, som gjorde att det kunde bestämmas saker centralt och då blev det så. Man hade inte kommit på idén att allt kunde och borde diskuteras. Ändringen följdes väl dels av tidsandan dels av att jag kom i från sidan. Jag berättade ju i min inledning om hur lite jag visste om den här verksamheten. Det var väl en och annan som trodde att nu så skulle de minsann visa var skåpet skulle stå. Men jag tillhör inte de som man kommenderar så det blev ju strid. Jag kommer ihåg en gång, ett av mina första möten i Samarbetskommittén,⁸⁷ det var en kommitté med folk från verket och från kassorna. Det skulle föredras idéer om utveckling av ett kontorsinformationssystem organisationsbyrån hade tänkt igenom någonting bra som man ville genomföra. När det var färdigt föredragit så sade Hans Gustavsson,⁸⁸ dåvarande ordförande i Försäkringskassaförbundet, att ” detta har Riksförsäkringsverket inget med att göra, jag kräver att vi går till nästa punkt”. Sådär var det ständigt. Jag tänkte ofta på att de beskrivningar jag fick av den situation som Lars-Åke hade skiljde sig väldigt mycket ifrån hur jag upplevde det.

Olli Aronsson: Kan det bero lite till viss del på det här med att det var den för kassorna positiva utveckling? Man fick nya uppgifter och man växte till sig, så att säga, i funktionalitet helt enkelt, det kan ha bidragit då. Jag kunde ju jämföra lite grand ändå relationen mellan då RFV och kassorna om man jämför med dem på skattesidan, där jag hamnade efter ett par år. Där var då lokala skattemyndigheterna, det var då skatteavdelningarna på länsstyrelserna och det var då Skatteverket. I det projektjobbet, i styrgrupperna, där var det visserligen så att skatteavdelningen var ju i visst harnesk mot då Skatteverket, men då hade Lokala Skattemyndigheten sökt sitt skydd hos då Skatteverket i diverse diskussioner och debatter. Men där var samtliga statliga myndigheter. Jag upplevde att det, jag menar, visserligen så satt då den här simhopperskan, Ulrika Knapes far, han satt och kedjerökte cigaretter och när han inte tyckte om någonting som Erik Hallman, överdirektören, sade, tog han ett djupt bloss och så blåste han det upp i ansiktet på Erik Hallman och sade, det där tyckte jag inte om [ett flertal skrattar]. Men det var liksom, det var nog enda markeringen. Till slut så var de ändå överens alltså, de visste att det var ändå Skatteverkets ledning som pekade med handen där.

K-G Scherman: Ja, där kan man till min beskrivning av Lars-Åke Åströms förutsättningar lägga, att agerande från hela den statliga sektorn var som om Försäkringskassorna i praktiken var statliga. Jag tänker på Statskontoret, Riksrevisionsverket och SPV, de tyckte att det var ju ingenting att bekymra sig över att Försäkringskassorna hade någon speciell ställning., Försäkringskassorna hade när jag kom egna redovisningssystem, egna löneuträkningssystem, det var Stockholmskassans system som alla kassorna använde, och de hade en massa fastigheter som de förvaltade. Det var bara en självklarhet att regering och riksdag tog detta ifrån dem. Det vill säga, jag lyckade stoppa det när det gällde införandet av SLÖR, det statliga löneuträkningssystemet.

⁸⁶ KAS är en förkortning för Kontant arbetsmarknadsstöd som administrerades av försäkringskassan. Stödet infördes 1974 som ett komplement till arbetslöshetsförsäkringen. KAS kunde utgå till den som inte var medlem i en arbetslöshetskassa eller inte varit medlem tillräckligt länge för att uppfylla villkoren i arbetslöshetsförsäkringen.

⁸⁷ Samarbetskommittén behandlade frågor om försäkringskassornas administration

⁸⁸ Hans Gustavsson var framträdande socialdemokrat, riksdagsledamot, statsråd i flera omgångar.

Olli Aronsson: Och ... ja, Rune.

Rune Odin: En liten detalj som kanske inte hör hit, kontakten mellan kassorna och Riksförsäkringsverk som hänger ihop egentligen med datasystemet. Jag var direktör i Östergötland och då införde man och de kommunterminalerna. 1975 så hade jag två små kontor som man kunde göra om och göra mycket billigare bara vi fick behålla de här terminalerna. Vi uppvaktade både ordförande och Olle (Bergvall) om att vi skulle dra in dem, dra in föreståndaren på Rimforsa och Gusum och vi var överens. Sedan kom det bara besked tillbaka, nej, ni får inte ha terminaler på Gusum och Rimforsa. Okej, det var väl ingenting, men det är inte roligt att vara direktör ute i ett län och förhandla med kommunalråden och länsstyrelsen och allting att vi skall sköta servicen lika bra på de här kontorena bara vi får bibehålla terminalerna. Det var bara att bita i det sura äpplet och gå tillbaka. Nej, det var inte Olles fel, det var någon annan som var fel [ett flertal skrattar], men liksom hur strider kunde uppstå. Det var inte ditt för jag tycker med dig har jag haft ett utomordentligt fint samarbete [talar till K-G Scherman].

K-G Scherman: Javisst, javisst. Men när jag nu ser bakåt så inser jag ju att det som jag trodde på höll inte. Det har varit oerhört mycket energi som har slösats bort, både från mig och från många andra, för att försöka att få det här att fungera, när det ju faktiskt var kört från början. Och i just i det här fallet gäller ju, att om det hade varit klart att du var en del i en statlig verksamhet hade det ju inte blivit så pinsamt. Det hade ju bara varit att hänvisa till Stockholm. Det var ju det att du skulle försöka utöva en roll som du inte hade...

Rune Odin: Jag tycker jag hade rätt. Vi var en självständig kassa, vi skulle ha ...

K-G Scherman: Ja, ja, precis, men det var ju det som var problemet.

Rune Odin: Vi fick inte ha två terminaler.

K-G Scherman: Det var ju det som var problemet.

Rudi Olsson: Det var dumt att ta upp det.

K-G Scherman: Nej, det var väl bra.
[ett flertal skrattar]

Olli Aronsson: Jaha, skall vi ta, Rudi Olsson, har du någon synpunkt på det här?

Rudi Olsson: Jag upplevde ju när jag var kontaktman mot Statskontoret -76-77 så var det tvärtom, det var Försäkringskassorna som ville ha Tekniska Byrån i Sundsvall som sin enhet. Försäkringskassaförbundet skulle alltså ha hand om Tekniska Byrån.

K-G Scherman: Ja, då hade det ju blivit lugnt.

Rudi Olsson: Ja, det var den förhärskade uppgiften. Sedan om personalen, jag var ju sedan projektledare i SLÖR i många år och Försäkringskassapersonalen vägrade att gå med i SLÖR. Däremot var man med i Matrikeln och PI och man hade alltså vanlig statlig pensionsrätt och det har man väl fortfarande.

Olli Aronsson: Jag har en fråga här som har med datoriseringen att göra. Utifrån de privata bolagen när vi väl började att terminalisera, alla fick ju en apparat, även om de inte använde den nästan, men då hörde man från den Allmänna Försäkringen, de höll på att snåla med terminaler, dessa billiga apparater. Kan någon här förklara varför man höll på med det? för att det var fullständigt opraktiskt och dumt.

Einar Sein: Det vill vi också veta.

Olli Aronsson: Kan någon ta det?, ja ...

Dag Osterman: Det här är ju inte svaret men jag säger emot dig när du säger billiga terminaler. Kan berätta att på den tiden vi pratar om nu kostade en skrivare, en sådan här liten man vill ha, tjugofemtusen kronor, i det värdet som var då. Det är alltså en kvarts miljon eller sådant som vi pratar om idag. En terminalarbetsplats på kassan kostade väl ungefär sjuttiofemtusen om året, tror jag vi räknade ut någon gång mellan tummen och pekfingret, då.

Olli Aronsson: Men alla skulle ju inte ha skrivare, tvärtom, man skulle väl undvika att använda skrivare.

K-G Scherman: Detta med antalet terminaler, det var en av de verkligt stora frågorna. Min upplevelse var att pengarna var ett av problemet, för man skulle multiplicera pris med stora kvantiteter. Men det var inte bara detta utan det var också den mänskliga viljan att bestämma som blev ett problem med den organisation som gällde. Tänk, så sent som i slutet på 80-talet kom det en propå från Statskontoret, som hade kommit på att enskilda Försäkringskassor köpte persondatorer, vad nu då, detta ofog måste stoppas! Nu måste Riksförsäkringsverket ge ut en författning, enligt vilken man skulle vända sig till Riksförsäkringsverket och hemställa om tillstånd för varje enskild persondator. Så där fanns ju, utöver att det faktiskt var pengar inblandat, en fullkomligt oemotståndlig vilja att bestämma och den var ju större och större ju centralare man kom i statsförvaltningen.

Olli Aronsson: Håkan.

Håkan Persson: Ja, det var ju nämligen så att varje år så äskade vi ju pengar för utrustning och det var ju en viktig del. Det gjorde man ju då i och för sig till departementet, men det skulle alltid godkännas och samrådas med Statskontoret i alla de här delarna och när det gäller då terminalerna så var det så och där kommer vi ju tillbaka just till den här beräkningen om antalet transaktioner ute på varje kontor.

K-G Scherman: Ja, det här är ju en bra hjälp för att förstå hur det gick till. Det satt alltså någon på Statskontoret vars arbete och liv handlade om att räkna terminaler och där var det här en stor grej. Att det sedan var en liten sak ute i Försäkringskassorna det var ju inte hans ansvarsområde, eller hennes.

Olli Aronsson: Kan någon från Statskontoret uttala sig ... [allmänt skratt]

Magnus Svantesson: De på Statskontoret som hade i uppgift att skära i myndigheternas anspråk på terminaler och datorer fick tåla en hel del klagomål. Det fanns ett anslag för att göra investeringar i datamaskiner och terminaler och detta anslag var gemensamt för hela staten. Så vad Statskontoret gjorde, det var att prioritera mellan Riksförsäkringsverket och andra myndigheter om de här pengarna. Det betydde kanske att man prioriterade

mellan terminaler till Försäkringskassan eller datorer till en myndighet som måste ha nya datorer av tekniska skäl. Riksförsäkringsverkets behov vägdes därför emot andra myndigheters behov och då fick myndigheten inte alltid precis det man behövde. Styrsystemet var inte optimalt och det är borta nu sedan länge. I dag prioriterar varje myndighet själv hur mycket man vill lägga på datorer och annan utrustning.

Olli Aronsson: Jag tycker att vi skall ta hålla oss då till 80-talet här och vi har ju fått vittnat här då att det var mycket strid då mellan om inflytande som styrde mycket och som skedde eller skulle ske inom IT i den Allmänna försäkringen. Man skulle alltså försöka få ned, med tekniska hjälpmedel, bestämmanderätten av register och liknande, på regionala och lokal plan. Då närmar vi oss lite grand det här med teknikdrivningen. En faktor som, alltså leverantörerna som var våra medspelare här, på gott och ont, de drev ju sina linjer utifrån sina förutsättningar och sina intressen. Jag skulle vilja höra mer vad ni tycker, tror om den här då ALLFA-epoken, de utredningar som då följde hela 80-talet. Hur mycket fanns det av teknik- och leverantörsdrivning bakom de propåerna att decentralisera verksamhet, drift och liknande, i den Allmänna försäkringen.

K-G Scherman: Jag tror för min del att, med din beskrivning här av 80-talet så tycker jag att du har missat att halva 80-talet präglas utav samförstånd och god vilja. Det hade Åke hand om, sedan så Fas-90.

Olli Aronsson: Men det var inte hela perioden.

Åke Sällvin: Nej, men det var ju så, jag menar, om vi går tillbaka till den här... Nu är vi väl kanske då, den rena leverantörssidan som skall svara på din fråga lite grand.

Olli Aronsson: Men du kan börja.

Åke Sällvin: Upphovet till ALLFA, som Sture var inne på att det hade gått in en skrivelse om att vi behövde ha mer datorer för att klara alla de uppgraderingar i förmånsslagen. Och istället för att nu stoppa in flera burkar i Sundsvall, varför kunde vi då inte se till så att vi spred ut det. Så det var ju grunden väldigt mycket för ALLFA.

Olli Aronsson: Skall vi låta Dag och sedan Erik.

Dag Osterman: Ja, för mig är det ju 80-talet egentligen persondatorn. Jag menar, när man diskuterar terminaler, vi pratar om hur många man trodde behövdes, jag kommer ihåg att Sven Moberg⁸⁹ trodde på slutet av 70-talet att ungefär var tionde medarbetare skulle ha en arbetsplats. Då tänkte man alltså inte i termer om persondatorer. När persondatorerna sedan kom så hade ju leverantörerna väldigt stor roll när det gällde att visa på olika sätt hur enkelt man utvecklade en applikation på kanske tio minuter eller tjugo minuter. Det blandade många tjänstemän ihop med deras avancerade system som var betydligt mer avancerade. Det gick mycket djupare och vi såg framför oss då en polarisering mellan yngre medarbetare och äldre. Jag var då försäljningschef på UNIVAC, kan jag väl säga och såg ju då polariseringen mellan yngre personal som tittade på persondatorer, funktionalitet och äldre tjänstemän som tittade på säkerhet och kryptering och nätöverföring och sådana här saker. Och där dök ju då den här så kallade basdatorn upp och Statskontoret gjorde en satsning på UNIX,⁹⁰ där de ju hade en väldig tur att de satsade rätt för

⁸⁹ Sven Moberg var generaldirektör för Statskontoret.

⁹⁰ UNIX, operativsystem som började utvecklas 1969 vid AT&T Bell Laboratories av Ken Thompson och Dennis Ritchie.

det fanns ju många kandidater att satsa på om man ville ha öppna system. Då bildades det skolor som trodde att det här skulle bli betydligt billigare och alla möjliga saker. Det var väl andra aspekter som slog in, användbarhet och sådant, men framför sig såg man att det skulle bli mycket billigare, mycket enklare på olika sätt. Där nappade ju då ett antal politiker på olika sätt på det här och man fick, jag upplever en växande polarisering och den polariseringen har jag sett faktiskt hos alla myndigheter. Det har funnits på Skatteverket, den har varit allra värst på Polisen, skulle jag nästan vilja säga eller för närmast krig emellan de här, så kallade, ja, lekapparaterna som PC betraktades initialt som, men som nu har blivit möjligheten att ifrån en arbetsplats, förutom att den är personlig, servrar där applikationerna ligger som passar bäst där. Det är ju ett helt nytt koncept.

Olli Aronsson: Erik.

Erik Granström: Komplettering till det ... Jag håller med det han säger, Dag också, att jag menar, i början på 80-talet så var ju, föregångaren till PC var någonting man kallade intelligenta terminaler som väl egentligen kanske det inte blev så mycket med, men det hade samma ingredienser, att man kunde göra lokal bearbetning. Den andra biten som utöver basdatorerna som möjliggjorde de här tankarna, det var ju framväxandet av datanät. I vår tidiga nätstruktur så var det ju, så att säga, ett hierarkiskt nät som slutade som ett träd uppe i Sundsvall. I och med att man för in ett datornät så kunde man kommunicera tvärs igenom, vilket gjorde att man kunde kommunicera lokalt på ett annat sätt än vad vi kunde tidigare. Och den sista biten som jag skulle vilja kommentera, det är att under 80-talet, i början av 80-talet, 1980-talet så började det ju komma de här decentraliseringsstankarna inom data IT-världen. Möjligheten till decentraliserade system började naturligtvis föda nya tankar hos användarna om att kunna ta hand om IT-sidan på ett annat sätt inom Försäkringskassan. Vi upplevde ju inom datagrupperingen också det här slagmålet, det var ju väldigt mycket, vi hade ju så kallade ADB-samordnare på kassorna, och det var ju väldigt mycket hårda ord emellan när vi hade våra möten och de ville ju, hela tiden försöka få ett alltmer eget ansvar och makt över IT-utvecklingen inom Försäkringskassan. Det var väl först under andra halvan av 80-talet eller slutet av 80-talet som PC:n kom egentligen in hos oss.

Olli Aronsson: Ja, innan jag släpper fram här leverantörssynpunkterna, vill jag vittna om hur det var inom privat försäkring. Där var det så att där var ju IBM helt dominant. Och där ville man då få in sådana här regionala datorer, minidatorer, 8100⁹¹ eller vad de hette. Det var så att inom försäkring drog man paralleller med Amerika och sade såhär att man ville ha regionala datorer för man hade känsla för databehandling regionalt. Vi sade då från andra kanten att, ja, men Herre Gud, problemet som ni tar upp, det är ett amerikanskt problem att man har dåligt fungerade postverk och då man skall skicka ett brev från huvudkontoret i Philadelphia till State of Washington på andra sidan Amerika, det är klart att tacka för det om det tar ett antal dagar att man inte är nöjd med det här. Vi har ett bra fungerande postverk i Sverige, snabba förbindelser och vi ser inte motivet för att driva det här. Jag vägrade så länge vi var på Trygg-Hansa att föra in något sådant där, vilket man gjorde så småningom när jag hade lättat. Skandia sade nej, Folksam sade nej. Så det blev inga minidatorer här, IBM var otroligt aggressivt, så till den milda grad att min företrädare på Skandia, han var tvungen att be att IBM bytte säljare för att han var fullständigt rabiatt i att man skulle få till regionala datorer. De som då nappade på det här till slut, det var då, efter mitt frånfälle från Trygg-Hansa, det var Trygg-Hansa som körde in det här på Skadehanteringen. Jag tror det var i Malmö man prövade, exempelvis och

⁹¹ IBM 8100.

med ett koncept där man alltså uppdaterade regionalt först, skickade man ett datatåg med en uppdaterad datapost till centraldatorn, som förde in det i registrena, skickade tillbaka ett accept att det var Okej centralt och sedan så körde man igång dessa då regionalt, att uppdatera. Det är klart att det var ett koncept man där tiggde om fel, så att säga, med uppdatering på två ställen, så att säga. Det där försökte vi förklara i branschen för IBM, vi andra som inte gick på det här, att det var helt kasst med den typen av struktur, men man lyssnade alltså inte på oss. Den som då inte var så mycket kunnig om IT, han ramlade ju in i det här, tyvärr och efter många år så fick man ju sopa bort det där för det fungerade ju inte så bra. Där upplevde jag alltså att leverantörerna drev väldigt hårt, det var från början inget egentligen användarkrav mer än kanske någon regional skadeförklarare eller liknande som ville ha det här. Han kände sig trygg med det här, men annars så var det ju faktiskt inte ett användarkrav. Jag vill höra lite grand hur ni ser det från, jobbade på leverantörssidan? Jöran kan också komma in.

Jöran Wester: Jag vet inte var jag, skall jag börja med dator, varför Bull fick äran att få...

Olli Aronsson: Jag tycker kanske det är nog beskrivet, Jöran. Kan du försöka svara på den här frågan om leverantörsdrivningen? Drev ni, så att säga, strukturfrågor mot användarna?

Jöran Wester: Jag kan påstå att vi drev definitivt inga strukturfrågor mot några användare, utan det fanns en enda leverantör på marknaden som dominerade totalt och det var liksom bara att försöka hänga med i svängarna i det avseendet. Vi kan säga det att IBM:s roll var ju den att de har varit stora hela tiden. De har varit stora på hålkortssidan och de var stora nu och när de byggde sina första datorer så var det jättestora, uppskrämda hålkortsmaskiner. Vi, andra leverantörer, vi hade ju bland annat ett äktenskap med RCA.⁹² Vi tyckte att det där med hålkort var inte så häftigt för vi började med hålremsa långt före alla andra. IBM hade ju en liten smärtsamt period där de missade bankerna därför att nästan alla banker köpte RCA-utrustning och hade hålremsa istället för hålkort. IBM:s grundprincip var ju den att hela tiden, att dominera marknaden. Man kan säga det att vi som inte jobbade på IBM, vi hade inte rätt profil, vi hade inte den sociala förmågan, vi hade inte de kontakterna, vi hade inte den typen av utbildning så att vi var alltså de som IBM ratade, kan man faktiskt säga, på något sätt. Och vi var tvungna för att överhuvudtaget få göra några affärer att vara bättre än dem, och ...

Olli Aronsson: Okej, Jöran ...

Jöran Wester: ... och vi var alltså bättre på det sättet att vi hade moderna maskiner, vi hade inte bättre maskiner men vi hade moderna maskiner, vi hade modernare tänk.

Olli Aronsson: Tyvärr har vi inte IBM här så att vi kan inte, du kan inte få genmäle på vad du säger, men, Håkan har du någon aspekt, syn på det här med ... Drev leverantörerna, så att säga, en egen linje vis a vis oss användare?

Håkan Persson: I varje fall inte när det gällde strukturfrågor av den art som vi nu är inne på, det vill jag nog hävda, dessutom så kan man, om man är lite negativ, kan man väl säga att vi hade väl då i så fall en position att försvara. Det låg ju inte i vårt intresse att medverka till en decentralisering av RFV:s datasystem för vi öppnade ju upp för en upphandling där vi inte hade några komparativa fördelar ...

⁹² RCA, Radio Corporation of America, som levererade stordatorer till Bull och ICL i Europa på 1960-talet.

Olli Aronsson: Men, men här kommer ju alltså Försäkringskassorna och ville ha regionala datorer, kanske, och nya PC och så vidare. Var inte det en möjlighet för er att göra affärer?

Håkan Persson: Jo, naturligtvis för andra typer av tillämpningar, ja, och där det kanske också hade passat bättre för mera lokalt betingade system.

Olli Aronsson: Men ni hade ju alltså en del regionala datorer inom Länsförsäkringsgruppen, exempelvis.

Håkan Persson: Precis, det fanns system, flera kunder av den arten baserade på minidatorer. Vi hade en hyfsad stor park under en tid innan den epoken var slut.

Olli Aronsson: Vad säger Dag?

Dag Osterman: Ja, egentligen så är det väl ett skifte också av leverantörer lite grand vi ser här. På 60-talet och 70-talet hade vi IBM och the BUNCH som det heter, Burroughs, UNIVAC, NCR, CD och Honeywell. Nu dök det upp helt nya aktörer i Sverige, Norsk Data⁹³, Diab⁹⁴. Så när Statskontoret, när vi pratar om decentraliserade biten, drev UNIX som plattform så var det helt nya aktörer, helt nya leverantörer som kom in på banan. Så småningom har ju i och för sig då IBM och andra kommit in. Jag jobbade då på UNIVAC som då hette Sperry-UNIVAC och vi var ju första stordatorleverantören som gick in branschen. Jag kan väl säga det att första gången det skedde en sådan här upphandling utav basdatorer då ansåg sig Statskontoret behöva oss som leverantör för trovärdigheten. Sedan tyckte de att de hade trovärdigheten och sedan behövde de oss inte längre utan sedan var det ju nya leverantörer på visst sätt. Nu är det ju, i stor utsträckning, andra aktörer, plus att leverantörerna överhuvudtaget höll då med den här ökade standardiseringen och så har de ju lärt sig nya tricks. Nu är det hur man distribuerar en PC som är intressant, få landningsställen som behövs innan den kommer fram och den typen utav frågor, helt nya frågeställningar.

Olli Aronsson: Jag skulle vilja fråga ändå vad gäller säkerhetsfrågorna inom vårt område här. Åke, har du några synpunkter på det här med hur man hanterade under de här decennierna säkerhetsfrågor i en datordrift och ja, även då utvecklingen i och för sig. Jag upplever, från början när vi kom igång med det hela, då hade vi svårt att stava till ordet säkerhet. Vi tyckte att det var liksom någon slags, så att säga, hinder för vår kreativitet när det gällde att utveckla system. Sedan kom det besvärliga personer som började prata om säkerhet. Kan du börja, Åke, om du har några synpunkter.

Åke Sällvin: Ja, det tänkandet började väl innan jag kom in för jag började samma dag som den nya ADB-säkerhetschefen, Nils Jideström,⁹⁵ började, och då hade det varit den här debatten i TV omkring att man hade tittat på Kungen och Lill-Babs, eller vad det var. Men vad som var ju tänkt redan innan, det var just att bygga upp den här dubblerade anläggningen i Sundsvall, det vill säga att man hade två stordatorer i var sin datahall med ett visst avstånd emellan. Visserligen tyckte väl Birgitta Fredholm⁹⁶ på Statskontoret inte

⁹³ Norsk Data var ett norskt IT-företag, som speciellt under 1970-talet var framgångsrikt som minidatorleverantör.

⁹⁴ Diab var ett svenskt IT-bolag.

⁹⁵ Nils Jideström, ADB-säkerhetschef vid RFV 1978–1988.

⁹⁶ Birgitta Fredholm, avdelningsdirektör vid Statskontoret.

att det var tillräckligt långt avstånd för det kunde ju landa en Boeing jet där mitt emellan och då skulle båda datorhallarna slås ut. Avsikten var att slogs den ena anläggningen ut så skulle den andra fungera och det blev ju så att den ena anläggningen var för drift och den andra för utveckling. Därmed så hade vi ju inte den problematiken.

Einar Sein: Men bakgrunden där var ju också de här angreppen på datacentralen i Syd-europa som förekom då. Och då marknadsförde vi det här mot Statskontoret och på något inofficiellt sätt så godkändes det här. Det fick alltså inte bli någon sort genomslag i statsförvaltningen men vi hade väl argument med att hela svenska folket fanns registrerat hos oss.

Olli Aronsson: Dag och Erik sedan.

Dag Osterman: Om vi går tillbaka ytterligare något år till -73, tror jag det var, då kom ju IBM:s första rapport som behandlade ordet säkerhet. Innan dess visste man inte vad säkerhet var. I min befattningsbeskrivning på planeringsenheten framgick det att jag var säkerhetsansvarig, vad det betydde det visste jag inte och det var ingen annan som visste heller, utan man funderade på sådana här saker som vi skall undvika att begå misstag, som jag nämnde, att tjänstemän i god anda gör fel, inte utav onda skäl och så vidare. Vi diskuterade sådana här saker som skulle vi transportera bort magnetband, jag menar, på den tiden kunde vem som helst gå in i bandarkivet och bära med sig vilka register de överhuvudtaget ville. Vi kan säga att orden, de här olika orden, katastrofsäkerhet, tillgänglighet, datakvalitet, integritet, det fanns egentligen inte på plats. Ni nämnde tidigare, särskilt Anér och integriteten, men jag vill hävda att utbyggnaden av Riksförsäkringsverkets ADB-verksamhet från att i huvudsak handla om pension till att täcka sjukförsäkring, barnbidrag med flera, fick folk att inse att vi nu hade hela socialförsäkringen i en dator i Sundsvall. Detta startade en debatt om säkerhet som tidigare inte funnits. Här gavs IBM:s säkerhetsutredning debatten ett språk. Här har vi ju hela socialförsäkringen som rakt av kan slås ut och jag upplevde det som en mycket större fråga än Anérs problem kring integriteten.

Einar Sein: Vi hade ju också nackdelen av att vi hade en lite udda leverantör, om Håkan ursäktar, så att vi skulle vi lära oss någonting av varandra fick vi umgås på nordisk basis. Men man kunde inte gärna ha back-up central i Finland eller i Oslo, det var ett dilemma. Det var ett av de starkare argumenten för att ha två datahallar, faktiskt.

Olli Aronsson: Erik, vad har du för syn på det här?

Erik Granström: Nej, alltså, jag tänker bara att det var ju en del saker som ändå drev på den här säkerhetsdebatten lite grand. Det kom ju ut en del böcker under den här 80-talsperioden under pseudonym, Jan-Göran Stenhagen.⁹⁷ Där första boken hette Datadyrkarna och Datadyrkarna var ju väldigt initierat beskrivet utav Riksförsäkringsverkets datacentral i Sundsvall och de behörighetssystem som var utvecklade där, bland annat batch behörighetssystemet. Det har väl spekulerats mycket, men, Jan-Göran, är väldigt troligt att det kan finnas Jan Freese⁹⁸ och Göran Ledell bakom den pseudonymen.

Åke Sällvin: Bergvall var också, Stenhagen ...

⁹⁷ Jan Göran Stenhagen, en pseudonym som gav ut ett antal böcker i början av 80-talet runt ämnet datasäkerhet.

⁹⁸ Jan Freese, dåvarande chef för Datainspektionen.

Erik Granström: Jaså, ja, det är möjligt, men de här böckerna, han kom ju med, det var väl åtminstone två böcker. Jag kommer inte ihåg om det var två eller tre.

Olli Aronsson: K-G, har du någon kommentar?

K-G Scherman: Ja. Tio-femton år senare så kom det en annan bok som handlade om hur man plockar ut pengar ur Sundsvall. Jag kommer så väl ihåg att jag skrev upp till Åke och sade, kan jag få en halv sida som beskriver varför inte detta kan hända. Jag fick tre sidor tillbaka, jag blev fundersam.

Dag Osterman: Framgick det att det kunde hända där?

Olli Aronsson: Hör ni, vi har varit uppe på en hel del saker här nu och jag skulle gärna vilja att vi kunde kanske runda av med att vi var och en, lite grand, kikar i backspegeln och säger vad hade vi kunnat göra på annorlunda sätt som kanske hade blivit bättre om vi hade vetat det vi vet idag, när vi byggde upp då socialförsäkringens IT-lösningar. Är det någonting som ni tycker ni vill skicka fram då som någon klok eftertanke, skall vi börja med Einar?

Einar Sein: Ja, jag har alltid haft en fundering: det finns i databranschen en tjugo-åttio-regel som säger att med tjugo procent kod kan man klara av åttio procent av alla fallen, så att säga. Men det har vi aldrig tillämpat inom socialförsäkringen. Man kunde ha startat med enkla delar av rutinen och sedan byggt på den hela istället för att vara sådär hundra procentig från början. Det finns ju fall som kanske inträffade en gång per år, som man måste programmera in. Det är väl en fundering jag har haft varför man inte har haft den tekniken, så att säga, att ta det gottaste först och sedan bygga på rutinerna. Man kunde mycket väl ha hanterat udda fall manuellt till exempel. Men det här hundra procent-tänkandet, det har jag alltid varit lite bekymrad över.

Olli Aronsson: Det där har vi nog varit i samma sällskap som försäkringsbolagens livenheter. Där är det hundra procent som gäller. Varje avvikande fall skall kodas in så att det är klart att vi är inte ensamma om att vissa fall vara överambitiösa i att producera varje udda fall. Håkan, har du någonting som du skulle vilja såhär, när du tänker på IT-utvecklingen inom allmän försäkring skulle vilja idag lägga tillräta eller hur du tycker man skulle kunna ha varit helt annorlunda?

Håkan Persson: Mina första år inom den här verksamheten kom ju mycket att präglas av problem av olika slag, akuta problem och ännu mer akuta problem. Vi har ju varit inne på det här med kapaciteten en hel del och där kan man väl kanske säga att vi skulle väl från vår kant, må hända, ha varit lite noggrannare när det gällde dimensioneringen. Å andra sidan så kanske vi inte hade fått den här affären om vi hade varit det, så att det kanske är en hypotetisk fråga. [ett flertal skrattar i bakgrunden]

Olli Aronsson: Jag kan nämna för dig att konkurrenten som föreslog var IBM då, föreslog en 158 som skulle vara kopplad till en obekant maskin vilket då så småningom visade sig vara Sundsvallsbankens maskin och jag kollade med då den som var ansvarig för driften på den tiden på Sundsvallsbanken och han sade att de låg i taket hela tiden så att det hade varit alternativet.

Einar Sein: Det var därför ni fick ordern, det skall du vara glad för.

Olli Aronsson: Jaha, Dag vad tänker du man skulle kunna ...

Dag Osterman: Ja, jag tänker nog på det Einar pratade om, att bygga i steg. Om vi tittar på Skatteverket nu, den här stora konverteringen vi har haft utav det så kallade, Rex-systemet, Kronofogdens system. När jag började på Skatteverket 1995, det är tretton år sedan nu, då hade det pågått i drygt ett år. Idag är det väl klart den här konverteringen kanske ytterligare fyra, fem år, inte vet jag. Det drar väl ytterligare ett tag till. Det lär man sig ju att den här konverteringen kommer att ha dragit kanske tre, fyra, fem gånger så mycket resurser som uppbyggnaden av det initiala systemet och det pekar ju på någonting fel på något vis. Jag tror att mycket ligger i det som Einar pratade om, problemet här naturligtvis, när man tänker hundra procent i ett nytt, är att man skall ha det gamla levande samtidigt. Man har svårt att hitta de här bitarna, hur man går vidare. Men, jag tror att om man inte grötar ihop och integrerar system så mycket utan bygger dem i bitar, som Einar säger, med den ambitionen att ta, så kan det, tror jag, att man möjligen kan komma i en bättre situation där vi inte gör om samma misstag även fortsättningsvis. Nu tillhör jag inte dem men, så på något sätt så är det svårt att lära sig det, men jag tror att det ligger där någonstans, möjligen.

Olli Aronsson: Erik., har du någon djup tanke om vad som kunde ha gjorts bättre?

Erik Granström: Ja. En grundläggande tanke som har funnit hos oss, fast vi inte alltid lyckats hålla det, det är ju att med en stor verksamhet som socialförsäkringen är och viktighet att allting måste fungera, så skall man ju bygga det på rätt så stabil grund, alltså beprövad teknik och inte hamna i vad man kallar, så att säga, ”bleeding edge” i utvecklingen. Men, historien har ju visat att vi ibland har varit väldigt nära att hamna där därför vi skall liksom åstadkomma så mycket och då drar man på sig den här typen av problem. Det är väl en tanke att alltid liksom stå på fast grund för den typ av verksamhet som vi bedriver. En annan sak som vi kanske inte har kunnat påverka så mycket även om vi har försökt deltaga väldigt mycket i den typen av strävanden, det är ju standardisering. Statskontoret har ju många gånger drivit standardiseringsfrågor som vi har deltagit ofta ihop med Riksskatteverket, men sällan fått genomslag. Vi pratade lite grand på lunchen om det här att vi saknar ett koncerntänk inom staten för att kunna driva igenom standardiserade lösningar vilket skulle förenkla väldigt mycket utav utbytet emellan myndigheter. Vi har ju inte bara en verksamhet internt vi har också en omgivning som vi skall kommunicera och verka tillsammans med och det skulle ha förenklats väldigt mycket om vi hade mer standardiserade lösningar.

Dag Osterman: Skulle vilja lägga in en kommentar där bara, eftersom det är min hjärtefråga det här. Samverkan mellan myndigheter, jag tror att om Verva⁹⁹ och de organ som finns skall klara sin roll här så måste de lägga ut konkreta uppdrag. Det är alldeles för mycket rapporter och utredningar som görs, men om man bestämmer sig, till exempel, för att nu skall alla företag lämna information till myndigheterna den här vägen och sedan lägger man uppdraget på Försäkringskassan och Skatteverket och Bolagsverket då sköts allt det där automatiskt. Termerna definieras, vad är ett personnummer, vad är en adress, vad är någonting. Det kommer aldrig att hända med utredningar, det kommer bara att hända med direkt konkreta uppdrag adresserade till myndigheterna och sedan kan Verva och Statskontoret ha en samordnande roll.

⁹⁹ Verva, nytt statligt verk som tagit över delar av Statskontorets roll bland annat vad gäller upphandling av IT-tjänster.

Olli Aronsson: Sture.

Sture Wallmon: Ja, jag skulle nog vilja ta en helt annan vinkel. Det är inget direkt som har att göra med 70-talet som skulle ha gjorts annorlunda då, men en iakttagelse som lång erfarenhet har givit mig och jag har också suttit även på kanslihuset rätt länge. Det är att det är alldeles för dåligt samband mellan, skall vi säga, den politiska sociala ingenjörskonsten och till exempel verkställigheten. I det ligger egentligen det här att man hittar på regler i kanslihuset som, till exempel, en verkställande myndighet som Riksförsäkringsverket får alldeles för kort tid och alldeles för svåra förutsättningar för att egentligen kunna påverka, vilket alltså definitivt försvårar handläggningen inklusive ADB-utvecklingen. Alla vet ju hur svårt det är att liksom få ett idealtillstånd. Det är klart som sjutton att den politiska världen upplever att de inte skall bli hämmade utav tekniska lösningar eller någonting, men jag menar att det är alldeles för usel kunskap i kanslihuset av vad det ger i verkligheten för effekter. Den tid en myndighet får i en relativt kort remissrunda att försöka utveckla de här sakerna, det gör att det är ett för stort avstånd och lösningarna blir i verkligheten för dåliga och det innebär att man relativt snart kommer att få lov att korrigeras dem. Det är en ny situation, om man fick önskedrömma.

Olli Aronsson: Tack. Olle.

Olof Bergvall: Ja, jag kanske skall säga något helt annat. Så länge jag har varit med i socialförsäkringen så har man gång efter annan haft någon form av rehabiliteringsutredning. Och man har formulerat fina målsättningar om hur man skall bete sig för att få en bättre avslutning på sjukersättningen via sjukförsäkringen. Nu är frågan uppe igen och det är väl inte osannolikt att man på nytt formulerar en sådan här fin målsättning, men svårigheten att åstadkomma resultat är uppenbar. De erkända kassorna, där hade man en sjukförsäkringstid, när den hade gått ut och då fick det bli någon annan lösning på försörjningsfrågan och jag hoppas att man inte återigen upprepar det misslyckande som man har gjort på det här planet. Får jag lägga till en sak som inte hör hit? Jag tyckte det var roligt att få nämna beträffande bidragen som har flyttat från kommunerna. Man genomförde en inventering och fann att det var tvåhundra årsarbetare som sysslade med barnbidragen och så lade man ett förslag där man beslutade automatiskt om tilldelning av barnbidrag och så intervjuade man igen och fann att då hade man åttiofem handläggare, sextio procent av personalen rationaliserades bort genom den här förändrade regelupplägget. Det var ett bra exempel, det skulle vara bra om man kunde göra många sådana saker.

Olli Aronsson: Det var exempel på det Dag efterlyste att man skulle ha bra avisering mellan myndigheter, så att säga, det var väl födelseaviseringen som man på så vis förenklade.

Dag Osterman: Till exempel mellan Försäkringskassan och Skatteverket där Försäkringskassan går ut till pensionärer och begär att det skall söka bostadstillägg år efter år med en massa uppgifter som finns hos Skatteverket och när man undrar varför är det så, ja, då visar det sig att informationen som finns på Skatteverket ger preliminärt det underlag man har fått för sin förenklade självdeklaration, hemskickat alltså, eller hur. Men det klarar man ju deklARATIONEN på. Det kunde man ju klara det här också, nämligen tala om för pensionären att vi bygger det här på den här informationen vi har fått ifrån Skatteverket och blir det fel så får man ju ändra.

Olli Aronsson: Bra tips!

K-G Scherman: Vad skulle jag ha gjort annorlunda? Först, större delen av min erfarenhet av IT-utvecklingen inom den Allmänna försäkringen ligger ju bortom den tid vi har behandlat här. Fas-90 kom -83.

Näväl, till saken. Jag tycker att jag borde ha tagit större intryck av den röra som det var i den här administrationen och av den illojalitet och den ovilja som representanter för Försäkringskassorna visade verket och mig. Men vad kan man tro att resultatet då hade blivit?, Ja, det hade väl blivit att jag åkte ut rätt så snabbt. Sedan hade jag ju inte stört mer. Men idag blir ju detta inte mycket mer än en lite förnumstig tanke, nu, när man har kommit undan [allmänt skratt].

Mer allvarligt tycker jag att jag borde ha agerat annorlunda när vi la fram det här Fas-90-förslaget, som var så oerhört ambitiöst, och som under -83 till -88, under fem års tid, hade präglats av gott samarbete och fina och trevliga idéer. Jag gjorde nu många fel: ett var att bara skriva ihop en i och för sig väldigt bra skrivelse till regeringen och så skicka iväg den. Det var inte förrän vi hade skickat iväg den som jag insåg; ”men, vad fan, nu har vi skickat iväg det här, vad gör vi om regering och riksdag inte beslutar”?, Vilket de alltså inte gjorde. Det blev en evig beredning som pågick i fem år, med den ena kompletterande utredningen efter den andra. Man orkade helt enkelt inte besluta och det berodde delvis på att de här interna bråken, som jag redogjort för, pågick. Men, det var ju mycket annat också som spelade in och som vi alls inte har hunnit in på här med integritetsdiskussionen, Fas-90-striden i massmedia och alltihopa det där. Det ena statsrådet in och det andra ut och ingen ville besluta någonting. En del var slöa, andra var rädda och jag borde ha kunnat inse att ett så ambitiöst projekt, det kan man inte bara skicka in till regeringen och tro att politikerna orkar med att besluta om i ett svep. Vi borde ha behållit materialet och skickat in det en bit i taget, i bitar som var lagom för kanslihuset att hantera.

Vidare, när jag såg hur snett det gick så skulle jag ha lagt ned hela projektet. Tänk, Adriana Lender¹⁰⁰ och jag bytte några ord här ute i pausen och jag fick klart för mig att det var inte förrän -99 som RFV lade ned den allra sista lilla tummen som blev kvar av detta fina projekt. Det kallades för Lokala S¹⁰¹. Jag vet inte hur många hundra miljoner vi lade ned på detta projekt. En av mina verkligen skickliga insatser var att jag lyckades att hålla socialförsäkringsadministrationen utanför det som drabbade Tullverket och andra, när deras dataprojekt havererade. Men total skandal var det, det var ju för jäkligt. Jag borde ha lagt ned det. Jag hade många tillfällen. Det hade ju lett till att jag själv hade åkt ut, men då var det i alla fall ganska snart slut.

Olli Aronsson: Ja, tack skall du ha. Det var ärliga ord! Åke, vad har du för tankar?

Åke Sällvin: Ja, om man nu skall koppla det till Fas-90-utredningen. Det som jag kände som misslyckande, det var vid det sista sammanträdet vi hade och det var att kassadirektörerna skrev en reservation. De hade varit helt överens med utredningen ända till sista sammanträdet. De hade haft möte på Försäkringskassaförbundet och fattat beslut om att det här var ju, även om de två kassadirektörerna i utredningen tyckte det var bra, så kunde de ju inte gå med på det för det fanns ju inte decentralisering på den nivån de hade. Men om jag sedan tar upp det på andra delar så tycker jag ju en sak som har varit en väldigt, väldigt fördel att jobba inom socialförsäkringen. Det är att i och med att regelverket träder ikraft en speciell dag så skall det fungera. IT-systemen skall fungera och det har de fått göra, vi har sett till att det har skett och vi har aldrig behövt föra den där diskussionen. Visst har vi fört diskussion om att kan man göra lite grand här som blir lite efter, men regelverket gäller från det datumet, alltså måste det vara i sjön. Det har jag sett när jag har varit ute på andra verksamheter att där har man kunnat diskutera starttidpunkten.

¹⁰⁰ Adriana Lender har varit chef för pensionsavdelningen, sedermera överdirektör i Riksförsäkringsverket.

¹⁰¹ Lokala S står för ”lokalt sjukförsäkringssystem.”

Nu så läser jag till min förtvivlan här om Försäkringskassan, om att saker och ting har skjutits tidsmässigt, det strider emot min grundfilosofi, tyvärr. Och det är väl en grej som då man kan ge råd och som Erik var inne på också, just det här med att vi behöver ha standards och beprövad teknik så att vi kan jobba tillsammans och här har alltså statsförvaltningen och ledningarna nu en viktig roll. Nu så är det så att det har ju lagts ett handlingsprogram för fjorton dagar sedan, från regeringens sida, om utvecklingen. Vi får väl se och hoppas att det nu blir krafttag i de här frågorna. Sedan så läste jag i *Svenske Författningssamling*, utfärdad, eller, från trycket, 5 februari i år och *villkor för vidareutnyttjande av information från statliga myndigheter* och hur man nu kan föra över det. Det kanske också kommer att leda till att man kan snabba upp den här typen av informationsöverföring som Dag var inne på.

Olli Aronsson: Man kan ju ha aspekter på det här med stupstockar i tiden, påminner mig om när vi skulle köra igång den här beskattade sjukpenningen, kommer upp till Sundsvall tredje dag i jul, på ett möte. Några killar, rödsprängda av nattvak och test och så frågar man som någon riksrevisor ungefär, var har ni dokumentationen, pojkar? Fick man ett snabbt svar, nu får du välja snabbt: dokumentation eller system? Ja, system, tack. [Allmänt skratt]

Åke Sällvin: Ja, och då är ju frågan, en följdfråga till det där, hur ser all den dokumentation, eller hur nyttjas all den dokumentation som har tagits fram under åren och hur har vi det? Jag jobbade med Mittuniversitetet nu och de har ju väldigt bra utbildning kring arkivfrågor där. Hur skall man hantera det här? Vi befinner oss just nu i det som vi kallar den nya medeltiden när det gäller arkivering utav information, det vill säga, den försvinner.

Olli Aronsson: Det var ord och inga visor det sista. Jaha, Magnus, vad har du för synpunkter på det här? Vad kunde ha gjorts bättre?

Magnus Svantesson: Det jag kan referera till det är ju perioden mellan 1970 till 1975 då vi introducerade de första systemen – sjukförsäkring, pension, och barnbidrag. Jag har försökt fundera om vi gjorde något större misstag där. Jag måste säga att jag har inte hittat något riktigt bra exempel på det. Vi gjorde system som vi trodde skulle hålla i fem till tio år men som därefter skulle ersättas. Systemen höll i tjugofem år. De var uppbyggda på ett sätt som gav flexibilitet för framtiden. De hade en struktur och en kvalitet som höll, uppenbarligen. Så där tycker jag inte faktiskt att det finns så mycket att anmärka på. RAFA-projektet var ett front-end projekt i Sverige och i världen som faktiskt lyckades tack vare en kombination av insatser från olika håll. Man kanske kunde ha dragit en större nytta av den kunskap och erfarenhet som där byggdes upp inom den svenska staten. Vi har alltså andra delar utav statsförvaltningen där man har haft problem med stora utvecklingsåtgärder vilket gett stora merkostnader och bekymmer. Anders Dager har granskat ett antal sådana projekt och kan ge en provkarta olika misstag som begåtts. Ofta är det inte tekniken man stupar på utan det är projektledningen, kostnadskontrollen, förankringen hos användare m.m. som man stupar på. I RAFA-projektet var det två parter – Statskontoret och Riksförsäkringsverket – som arbetade ihop. Om en beslutsfattare hamnade fel i ett beslut i en fråga eller inte orkade ta tag i besvärlig fråga så kunde den andra parten uppmärksamma detta. Det tror jag var en bra organisation. Statskontoret hade med tiden byggt upp en kunskap av hur hanterar man stora projekt med politiska dimensioner och hur hanterar man avancerad teknologi och leverantörer som jobbar med front-end projekt. Denna kunskap togs ganska dåligt tillvara i andra delar utav statsförvaltningen. Det fanns ingen koncernledning i staten som kunde, fånga upp det här och

fundera över hur denna kompetens bäst kunde tjäna staten som helhet. Olli och jag och några till gick ju till skatteförvaltningen och hjälpte till där men sedan dog det här ut. Det har sedan dess inte funnits en kvalificerad grupp som kunde hjälpa andra myndigheter med liknande satsningar. Under i vart fall hela 1980-talet tror jag att det fanns ett behov av en sådan expertgrupp. I dag är läget annorlunda. Nu är det kritiska och kunniga granskare av typ Anders Dager som staten behöver ha tillgång till.

Olli Aronsson: Tack. Anders.

Anders Dager: Jag har ägnat mig åt att granska IT-projekt här under en lång följd av år också inom socialförsäkringen och levererat ett otal mer eller mindre kritiska granskningsrapporter, men så har jag alltmer kommit att inse att jag försöker nypa mig i skinnet ganska ofta och säga det är ju samtidigt enastående att den här fabriken i Sundsvall år ut och år in dunkar och går och i huvudsak betalar ut rätt pengar till rätt mottagare, det tycker jag är oerhört imponerande. Fyrtioåtta förmånsslag är man uppe i idag och det dunkar och går. Sedan står man inför nya problem naturligtvis med den här, införande av ny teknisk plattform och så vidare. Sedan, bara en kommentar kring detta att nu tar man ju nytag här med den här handlingsplanen, e-handlingsplanen och min förhoppning i den delen är ju att det inte återigen blir ett rapportskrivande utan det faktiskt landar och jag tror också att standardiseringsfrågorna måste väga tungt här. När det gäller regeringens styrning ytterst av det hela så sker ju inte det heller via rapporter i det har visat sig ganska dåligt som styrmedel, men sedan finns det ju också andra exempel nu, nya reformer, tandvårdsreformen är vi och kikar på just nu och där redan i lagstiftningen skrivs in att vårdgivarna skall rapportera elektroniskt och det är så att man redan som utgångspunkt har detta att det man pekar ut inriktningen på en lösning och det är intressant i sig för det behövs inga handlingsprogram.

Olli Aronsson: Tack. Har någon annan en kort kommentar innan vi tar och rundar av dagen? Rudi Olsson.

Rudi Olsson: Jag har en kommentar och det är att det här projektet blev så bra tror jag är en eloge till Olle Bergvall. Därför att han har drivit det här med stor kraft och entusiasm. Under min tid så fanns inte Olli kvar i projektet utan det var Olle själv som drev det här och han höll emot Försäkringskassorna. Han hade stor hjälp av de centrala funktionerna. Statskontoret, Sven Moberg hjälpte till och stöttade, men vi hade ju inga resurser då. Vi var väl några stycken bara från Statskontoret som bidrog och höll det här under kontroll, utan det var Olle och hans projekt som drev det här. Och jag vill nog säga att det var därför som det här fungerade så bra.

Olli Aronsson: Tack skall du ha. Göran.

Jöran Wester: Jag skulle vilja påstå att den personal från Bull som var med i RAFA-projektet, den identifierade sig med RAFA mycket, mycket mer än med Bull. Det var alltså deras liv.

Olli Aronsson: Tack. Då skulle jag vilja tacka alla medverkande här. Många har eller flera har ju rest ifrån Sundsvall för att medverka här, pensionärer och allt som de är. Jag tycker att vi har givit våra framtida forskare en del att bita i. Vad de skall tänka på det är att nu finns det ett antal faktarapporter att bläddra i, nu talar jag för personer som om tjugotrettio år tittar på den här fina föreställningen och de kommer då att notera vilka faktarapporter som finns i botten och jag hoppas då att de utsagor vi har kommit med här

idag kompletterar de fakta som finns att läsa. Det här är våra personliga åsikter och vi tackar så mycket för det. Innan vi slutar här ber jag alla som har varit med här att fylla i, om ni inte har gjort det, i det här underlaget för vår dokumentation och sedan vill Göran Ernmark som är ansvarig för den här fokusgruppen säga ett par ord. Var så god.

Göran Ernmark:¹⁰² Jag vill bara på projektens vägnar då tacka panelen med Olli i spetsen och även de andra här som har gjort inlägg under dagen. Jag tycker det har varit en oerhört spännande och intressant eftermiddag att få lyssna på det här och det jag har tyckt med de här seminarierna det är alltså att inte försöka plocka fram en massa fakta och sådant där, utan får skeendet i utvecklingen beskrivet från lite olika perspektiv och det tycker jag verkligen vi har fått fram idag. Tack skall ni ha. Stort tack.

¹⁰² Göran Ernmark, f. 1943. pol.mag. med ekonomisk inriktning, Stockholms universitet. Efter genomgången aspirantutbildning i Statskontoret arbetade Ernmark som viceprojektledare för bilregisterprojektet, 1969–1970 och blev sedermera kanslichef för Bilregisternämnden, 1971–1973, mellan 1973 och 1978 var han huvudsekreterare för 1973 års Trafikpolitiska Utredning. 1978 och fram till pensionen 2003 arbetade Göran Ernmark på Posten med olika datatekniska och organisatoriska uppdrag.